

Fundusze Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój

**Rzeczpospolita
Polska**

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

„Wykwalifikowany nauczyciel WF absolwentem AWF w Katowicach”

(POWR.03.01.00-00-KN27/18)

Skrypt nr 6

Socjologia ogólna i kultury fizycznej

Opracowała:
Małgorzata Tomecka

Katowice 2019

Spis treści

Socjologia jako dyscyplina naukowa	3
Życie społeczne i jego podstawy	4
Osobowość społeczna i procesy jej kształtowania	5
Więź społeczna	6
Kultura i jej podstawowe funkcje	8
Zbiorowości społeczne.....	9
Adaptacja i konflikt społeczny jako ważniejsze zjawiska i procesy społeczne	12
Przywództwo i władza.....	14
Wykluczenie społeczne i inkluzja.....	16
Wybrane metody i techniki badań społecznych	19
Kultura masowa i kultura fizyczna.....	22
Socjalizacja do kultury fizycznej.	26
Kontrola społeczna w kulturze fizycznej.....	27
Moralność a kultura fizyczna.....	29
Kultura fizyczna w rodzinie	32
Kariera sportowa i sport w szkole	34
Prestiz i zaufanie społeczne do zawodu nauczyciela.....	37
Piśmiennictwo	38

Socjologia ogólna - wybrane problemy

Socjologia jako dyscyplina naukowa

Refleksją o życiu społecznym już w starożytności zajmowali się Platon i Arystoteles. Kształtowanie się socjologii stanowiło długotrwały proces, na który składa się etap przednaukowy, obejmujący prapoczątki i formowanie się jej podstaw oraz etap naukowy (1837), który cechuje postępująca instytucjonalizacja i specjalizacja. Za ojca socjologii uznawany jest **August Comte** (1798-1857), który wprowadził termin „socjologia” w 4 tomie „Kursu filozofii pozytywnej” oraz sformułował jej program. Nazwa pochodzi od słów łacińskich *socius* – wspólny, *societas* – wspólnota oraz z greckiego terminu *logos* – wiedza, słowo, myśl, nauka. Należy rozróżnić socjologię potoczną od socjologii naukowej. **Socjologia potoczna** to zdroworozsądkowy, często zabarwiony emocjonalnie, niesystematyczny i nieweryfikowany sposób uogólniania doświadczeń życia codziennego. **Socjologia naukowa** oparta jest „na systematycznych badaniach, na posługiwaniu się ustalonym aparatem pojęciowym, na sprawdzaniu hipotez i twierdzeń” (Szczepański 1970: 15).

Ogólnie możemy powiedzieć, że **socjologia jest nauką o zjawiskach i procesach zachodzących w zbiorowościach ludzkich** (Szczepański 1970: 11). Przedmiotem jej badań są: a) **instytucje** społeczne - wychowawcze, religijne, polityczne, gospodarcze, prawne, itp., b) **zbiorowości** - grupy społeczne i zawodowe, zbiorowości terytorialne, tłum, publiczność itp., c) **procesy** - masowa kultura i komunikacja, migracje i ruchliwość społeczna, industrializacja, procesy dezorganizacji, takie jak alkoholizm, przestępczość, rozwody itp., d) **stosunki**: działania społeczne, więź, interakcje, konflikty itp., e) **zjawiska kulturowe**: normy, wartości, ideologie, cele kulturowe itp., f) **ruchy społeczne**, g) **świadomość społeczna** (Szczepański 1970: 18, 19, Siewierski 1999: 15).

Socjologia należy do empirycznych nauk społecznych i jest nauką wieloparadygmatyczną, a za T.S. Kuhnem **paradygmat** rozumiemy jako „(...) wszystkie powszechnie w danym okresie uznawane przekonania teoretyczne (...) oraz metody badawcze jakie stosowane są przez specjalistów w ich pracy badawczej” (Kuhn 1968 cyt. za Walczak-Duraj 2010:13). W celu wyjaśnienia różnorodnych zagadnień, socjologia posługuje się ogólnymi teoriami socjologicznymi: a) **teoria struktur społecznych** określana jako teoria grup społecznych lub statyka społeczna – bada elementy składowe grup i zbiorowości (np. struktura, spójność) i ustala zależności funkcjonalne między zjawiskami społecznymi, b) **teoria zmiany** lub dynamika społeczna – określa natężenie, kierunek i następstwa zdarzeń, c) **teoria zachowania**

się jednostek – bada i próbuje przewidywać reakcje ludzi na bodźce z zewnątrz, d) **teoria zachowania się zbiorowości** – ustala reakcje wielkich mas ludzkich (np. tłumy, klasy społeczne) na różne sytuacje społeczne, ekonomiczne czy polityczne (Szczepański 1970: 20-25, Siewierski 1999: 15). Na szczeblu mezo i mikrostruktury sytuują się **socjologie szczegółowe** o zawężonym polu badań, jak np. socjologia kultury fizycznej, turystyki, sportu.

Życie społeczne i jego podstawy

Życiem społecznym nazywamy „ogół zjawisk wynikających ze wzajemnego oddziaływania jednostek i zbiorowości znajdujących się na pewnej ograniczonej przestrzeni”. Zjawiska społeczne występują również w świecie roślin i zwierząt. Natomiast o życiu zbiorowym (społecznym) ludzi mówimy wtedy, kiedy opiera się na więzi społecznej czyli względnie trwałych stosunkach i zależnościach (Szczepański 1970: 29-37). **Biologiczne wyznaczniki życia społecznego** - cechy budowy organizmu, takie jak: wyprostowana postawa, chwytlive ręce, wzrok skierowany naprzód, duży mózg i złożony system nerwowy, złożony mechanizm głosowy, długa zależność dziecka od rodziców, popędy i potrzeby, trwałość popędu seksualnego (m.in. wpływa na kształt i funkcje rodziny). **Geograficzne uwarunkowania życia społecznego** - zespół czynników oddziałujących na życie społeczeństwa i jego możliwości rozwoju gospodarczego, politycznego i ekspansji, jak m.in. klimat, ukształtowanie terenu, rodzaj gleby i roślinność, świat zwierzęcy, nawodnienie. **Determinizm geograficzny** – istnieje zależność między uwarunkowaniami geograficznymi a ich wpływem na cechy psychiczne ludzi w nich żyjących i występujące w nich procesy społeczne (H.T. Buckl). **Posybilizm geograficzny** – środowisko przyrodnicze niczego nie wyznacza w sposób bezwzględny i ostateczny, a jedynie stwarza możliwości dokonywania przez jednostki i zbiorowości różnych wyborów. **Demograficzne determinanty życia społecznego** – podstawowe czynniki planowania i prognozowania społecznego: gęstość zaludnienia, płeć, wiek (przedprodukcyjny, produkcyjny, poprodukcyjny), płodność, przyrost naturalny, przeciętne trwanie życia ludzkiego, zdrowotność (Szczepański 1970: 37-55). **Ekonomiczne podstawy życia społecznego** – zespół elementów ekonomicznych koniecznych do egzystencji jednostek i zbiorowości (proces produkcji, narzędzie produkcji, siły wytwórcze, stosunki produkcji, forma własności środków produkcji). Ekonomiczna baza społeczeństwa i nadbudowa instytucjonalno-ideologiczna Marksa i Engelsa (Szczepański 1970: 56-68).

Osobowość społeczna i procesy jej kształtowania

Osobowość jest cechą kulturową a nie gatunkową, co potwierdza teza R.E. Parka, że „**człowiek nie rodzi się ludzkim**” lecz staje się nim w procesie obcowania społecznego i socjalizacji (przykłady dzieci wychowywanych przez zwierzęta). Według J. Szczepańskiego „(...) **osobowość to** element społeczny człowieka, to zinternalizowana kultura, to dynamiczna organizacja idei, postaw, nawyków nadbudowanych nad naturą biologiczną”, a elementami osobowości społecznej są: **kulturowy ideał osobowości** (model, zinternalizowany w okresie dojrzewania, który jest ucieleśnieniem pożądanых cech wysoko cenionych w danej grupie); **rola społeczna** (spójny system zachowań, przebiegający według wyraźnie ustalonego wzoru; konflikt ról; wzór osobowy), **jaźń subiektywna** (zespół wyobrażeń o sobie, pod wpływem oddziaływań innych ludzi i środowiska) i **jaźń odzwierciedlona** (obraz naszej osoby, jaki postrzegamy poprzez zachowania i oceny innych ludzi) (Szczepański 1970: 106, 121-138). Współczesna interpretacja typologii osobowości wyróżnionych przez Hipokratesa, E. Sprangera, G. Junga, Kretschmera, F. Znanieckiego i J. Szczepańskiego (Szczepański 1989, 142-148). **Ukształtowana osobowość społeczna** to głównie „zdolność do prezentowania własnej tożsamości, na którą składają się: system wartości, postaw, motywacji i aspiracji” (Walczak-Duraj 2010:36). **Postawa** według S. Miki „pewien względnie trwały stosunek emocjonalny lub oceniający do przedmiotu bądź dyspozycja do występowania takiego stosunku, wyrażająca się w kategoriach pozytywnych, negatywnych lub neutralnych”. **Struktura postawy** - strona wewnętrzna: elementy poznawcze i stosunek emocjonalny oraz strona zewnętrzna: zachowanie wyrażone werbalnie i/lub motorycznie w stosunku do obiektu postawy (ludzie, rzeczy, zwierzęta, idee). **Podział**: ogólne i specyficzne, pozytywne i negatywne, prywatne i publiczne, indywidualne i zbiorowe. Ze względu na kryterium treści przedmiotowej: personalne (interpersonalne, intrapersonalne i impersonalne), rzeczowe i ideowe. Postawy wobec norm moralnych i prawnych: konformistyczna, nonkonformistyczna, legalistyczna i przestępcza oraz swoiste rodzaje postaw jak stereotyp i morale. **Proces kształtowania i zmiany postaw**: nadawca (jednostka lub zbiorowość) – przekaz (treść lub wzór zachowania) – kanał (sposób przekazu) – odbiorca (jednostka lub zbiorowość) (Kosiński 1989: 104-117). **Socjalizacja** – „całokształt procesów wzajemnych oddziaływań jednostki i jej środowiska społeczno-kulturowego, trwających przez całe życie i obejmujących zarówno przyswajanie sobie wymogów tego środowiska i przystosowanie się do nich, jak też przekształcenie go w rezultacie własnych działań” (Jasińska-Kania 1986: 313 cyt. za Walczak-Duraj 2010: 55). W procesie rozwoju osobniczego występuje **etap socjalizacji pierwotnej** i

„znaczący inny” (np. w rodzinie), **etap socjalizacji wtórnej**, która nigdy się nie kończy i **resocjalizacja** jako wytarcie zapisanej karty i miejsce dla nowych treści. Istotnym jest również poczucie tożsamości jednostki (kim jestem?) i tożsamości społecznej jednostki („my” a „oni”), bowiem są one silnie związane z odgrywanymi rolami społecznymi (Szacka 2003: 149-155).

Więź społeczna

Więź społeczna (więzy, związek, utożsamianie się, przywiązanie, integracja, harmonia, solidarność) w szerokim ujęciu oznacza **wszystko to co prowadzi do tworzenia i rozwoju grup społecznych**. **Orientacja porządku motywacyjnego/subiektywnego** – ogół procesów zbiorowego działania, akcentujący poczucie łączności psychicznej jednostki z innymi, identyfikacji. **Orientacja porządku obiektywistycznego** – całokształt stosunków społecznych, ogół stosunków i zależności w grupie społecznej **Rodzaje więzi społecznych: zrzeszeniowa/intencjonalna** (np. klub sportowy), **naturalna/spontaniczna** (np. rodzina), **stanowiona/przymusowa** (np. zakład karny) (Rybicki 1979 cyt. za Jacher 1987:36,37, Walczak-Duraj 2003:66). **Typy integracji** dla osiągnięcia wspólnych celów: **kulturowa** (wzory kulturowe), **normatywna** (konformizm), **komunikatywna** (symbole, informacja), **funkcjonalna** (wymiana usług). Rezultatem procesów integracyjnych jest **spójność grupowa** (siła więzi), a w następstwie **solidarność** (więź społeczna) (Landecker 1955:47 cyt. za Jacher 1976:22 cyt. za Walczak-Duraj 2003:65-67). **Komponentami więzi są:** 1) **Styczności** (przestrzenna, styczność i łączność psychiczna, społeczna). **Rodzaje styczności** społecznych ze względu na: a) czas i częstotliwość: *trwale i przelotne*, b) potrzeby: *prywatne i publiczne*, c) przedmioty: *osobowe i rzeczowe*, d) formę przestrzenną: *bezpośrednie i pośrednie*; 2) **Wzajemne oddziaływania (interakcje)** – działania społeczne ukierunkowane na innych ludzi, celem wywarcia wpływu, którego efektem byłaby modyfikacja lub zmiana ich zachowania. **Metody działań społecznych** – negatywny przymus, pozytywne nakłonienie; 3) **Wzory działań społecznych** – sposoby, narzędzia wywierania wpływu według pewnego „przepisu”, zrozumiałe dla obu stron interakcji; 4) **Stosunki społeczne** – wzajemne oddziaływania wokół jakiejś wartości, które porządkują życie społeczne. **Układ:** dwóch partnerów (jednostka i zbiorowość) – łącznik/„platforma” (przedmiot, interes) – powinności i obowiązki (unormowane czynności); 5) **Zależności społeczne** – dysponowanie zespołem środków (przemocy, prawnych), które zapewniają asymetryczny przebieg stosunków społecznych np. podporządkowania, nakłaniania, wymuszania czy dominacji; 6) **Instytucje społeczne** (pełnią również funkcje kontroli społecznej) – zespoły ludzi (np. rada powiatowa), zespoły czynności (np. uprawnienia),

dobrych materialnie i środki działania (np. budżet). Podział instytucji - *formalne* (uczelnia), *totalne* (więzienie), *nieformalne* (grupa zabawowa, mafia). Ze względu na funkcje pełnione w społeczeństwie wyróżniamy instytucje – *ekonomiczne, polityczne, wychowawcze, kulturalne i socjalne*, w tym ceremonialne (niesformalizowane sposoby obchodzenia uroczystości) oraz *religijne*; 7) **Kontrola społeczna** – system oddziaływań na zachowania jednostek i zbiorowości, który dzięki kombinacji wykorzystywanych środków (instytucji i sankcji) utrzymuje ład społeczny, przeciwstawiając się dezorganizacji i dewiacji. Składa się z *mechanizmów psychospołecznych* (zinternalizowanie norm i wartości, „samokontrola”) i *mechanizmów materialno-społecznych* (stosowane przez instytucje określonego przymusu). Na pograniczu tych dwóch mechanizmów są *zwyczaje* (naruszenie nie wywołuje negatywnych reakcji otoczenia) i *obyczaje* (naruszenie wywołuje oceny moralne i sankcje negatywne). Sankcje społeczne – reakcje grupy na zachowania jej członków. **Rodzaje sankcji**: pozytywne i negatywne, formalne i nieformalne, etyczne (moralne i niemoralne), religijne (moralne religijne), prawne, satyryczne (szczególnie dotkliwe); 8) **Organizacja społeczna** – zespół środków regulujących zachowania, dążenia i aspiracje członków grupy dla zapewnienia ładu/porzędka społecznego. Innowacje i zmiany mogą prowadzić do dezorganizacji lub poprawy jakości życia społecznego (Duraj-Walczak 2010: 65-8). Z koncepcją więzi społecznej wiąże się pojęcie zaufania społecznego rozumianego jako uogólnione zaufanie okazywane innym ludziom. Wymiary zaufania – *prawość* (uczciwość i prawdomówność), *kompetencje* (wiedza, umiejętności techniczne i społeczne), *konsekwencja* (wiarygodność, trafność sądów, przewidywalność), *lojalność* (chęć chronienia drugiej osoby), *otwartość* (chęć otwartego dzielenia się informacją). Prawość jest ceniona najwyżej, ponieważ „**bez uznania moralności i podstawowej uczciwości drugiej osoby, pozostałe wymiary zaufania nie mają znaczenia**” (Schindler, Thomas 1993:563-573 cyt. za Robbins 1998: 207-208). Budowanie zaufania to długotrwały proces. Zaufanie można stracić w jednej chwili i już nigdy go nie odzyskać. Współcześnie koncepcję kontroli społecznej spotyka się w analizach zachowań dewiacyjnych, w których staje się aspektem teorii naznaczania (stygmatu) społecznego. Teoria ta skupia uwagę na dewiacji jako wyniku imputacji społecznych i stosowania kontroli społecznej (dewiacja wtórna). Ponadto teoria naznaczania ujawniła zależności pomiędzy dewiacją, reakcją społeczną i kontrolą społeczną, przyczyniając się do poznania jednego z największych paradoksów związanych ze społecznym procesem kontrolowania. Uświadomiła, że próby zwiększenia przymusowej **kontroli zewnętrznej (wzrost nadzoru)** określonych grup społecznych czy przejawów przestępczości, **wzmacniają raczej odchylenia** od norm w

zachowaniu się ludzi, niż je osłabiają (Sekuła-Kwaśniewicz w: Dziubiński, Krawczyk 2011: 222).

Kultura i jej podstawowe funkcje

Termin „kultura” wywodzi się z łac. „*cultura agri*”, co oznaczało uprawę roli. Filozof Ciceron (I wiek p.n.e.) użył terminu „*cultura animi*” w odniesieniu do humanistyki dla określenia uprawy i uszlachetnienia życia duchowego. Istnieje wiele definicji kultury. A.L. Kroeber i C. Kluckhohn w pracy *Culture. A Critical Review of Concepts and Definition* (1952) zebrali ich aż 161. Nie ma społeczeństwa bez kultury, a za klasyczną uznaje się definicję Taylora, którą przedstawił w książce *Primitive Culture* (1871): „**Kultura, czyli cywilizacja, jest to złożona całość, która obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawa, obyczaje oraz inne zdolności i nawyki nabyte przez ludzi jako członków społeczeństwa**” (Taylor 1871:17 cyt. za Walczak-Duraj 2010:113). Każda kultura posiada typowe elementy zwane *cechami kultury* (narzędzia i urządzenia). Dawniej należały do nich np. łuk, maszyna parowa, a dziś są to np. telefon komórkowy czy samolot. Z istotniejszym elementem kultury w danej cywilizacji, wiąże się szerszy układ urządzeń, idei, przedmiotów tworząc *kompleksy kulturowe*. Jeśli uznamy, że samochód jest cechą współczesnej kultury, to wszystko co jest z nim związane łącznie ze stacjami benzynowymi, znakami drogowymi itd. określimy samochodowym kompleksem kulturowym. *Systemy kultury* to spójne ze sobą kompleksy kulturowe, niektóre z nich tworzą jeszcze szersze całości nazywane *konfiguracjami kultury* np. kultura feudalna czy cywilizacja komputerowa. **Mechanizmy wpływu kultury na życie społeczne:** a) socjalizacja i kształtowanie osobowości jednostki; b) ustanawianie systemów wartości i kryteriów, które je określają; c) ustalenie wzorów postępowania i zachowania; d) konstruowanie modeli zachowań instytucji i systemów. **Model** to idealny obraz jakiegoś obiektu lub zachowania, najczęściej pojmowany jako konstrukcja teoretyczna, a **wzór** to realny sposób istnienia obiektu lub zachowania. *Kultura osobista* – „ogół sposobów postępowania i metod działania, idee i poglądy, a także wytwory działalności nie zawsze znane innym (...)”. *Kultura zbiorowości* – „ogół wytworów, myśli, wartości i sposobów postępowania uznanych za obowiązujące w danym środowisku” (Kosiński 1989: 88-92). **Treść kultury** to „(...) wzory sposobów odczuwania, reagowania i myślenia, wartości i wyrastające z tych wartości normy, a także sankcje skłaniające do ich przestrzegania”. **Wzór idealny postępowania**, mówi jak odczuwać, postępować w określonych okolicznościach np. smutek na pogrzebie, **wzory realne postępowania** ujawniają jak się ludzie zachowują i mogą być *jawne* (np. wzorem jawnym

naszej kultury będzie strojenie choinki na Boże Narodzenie), *ukryte* (realizujemy wzór nie mając pojęcia, że zachowujemy się zgodnie z tym wzorem). **Wartości** – dowolny przedmiot idealny lub materialny :w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w swoim życiu, i dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus” (Szczepański 1972: 97 cyt. za Szacka 2003:79). Wyróżniamy wartości: *uznawane* (człowiek wie, że powinny być dla niego atrakcyjne i powinien je cenić), *odczuwane* (dążenie do nich odczuwane jest jako potrzeba - wartości zinternalizowane), *realizowane* (nie tylko deklarowane). **Normy** – prawa i reguły, które wiążą się z poczuciem powinności i określają moralność, obyczaje i zwyczaje w grupie. Konfiguracja norm i wartości to *ład aksjonormatywny*. **Sankcje** – formalne i nieformalne kary i nagrody. Natomiast „skłonność do wynoszenia własnej grupy ponad inne i traktowanie jej kultury jako przewyższającej wszystkie inne oraz ocenianie praktyk innych kultur wedle norm kultury własnej to **etnocentryzm**. Przeciwnością etnocentryzmu jest **relatywizm kulturowy**. Całościowe badanie kultury w przypadku współczesnych, zróżnicowanych społeczeństw przestaje być możliwe. Dlatego przydatnym jest podział na kulturę bytu, społeczną i symboliczną (Szacka 2003:78, 84-87).

Zbiorowości społeczne

Pojęcie „**społeczeństwo**” jest wieloznaczne, ale najczęściej rozumiemy ten termin jako „ogół ludzi, między którymi bez względu na wielkość, występują określone interakcje, więzi i zasady regulujące członkostwo poszczególnych jednostek” (Walczak-Duraj 2010:135) czyli możemy powiedzieć, że społeczeństwo to różne formy życia zbiorowego, które krzyżują się wzajemnie i uzupełniają. Społeczeństwa przednowoczesne według typologii A. Gidensa (2004) to społeczeństwa: łowców i zbieraczy, rolnicze, pasterskie, tradycyjne (cywilizacje) przedindustrialne. Następnie powstaje świat nowoczesny i społeczeństwo przemysłowe. Typy społeczeństw nowoczesnych: Społeczeństwa Pierwszego, Drugiego i Trzeciego Świata oraz kraje nowo uprzemysłowione. Społeczeństwa ponowoczesne: *postindustrialne, informacyjne* (społeczeństwa sieci – *network society*, jak je nazwał M. Castells) i *konsumpcyjne jednocześnie* (Walczak-Duraj 2003:211-220). **Zbiorowości społeczne** to dowolne skupiska ludzi, pomiędzy którymi (choćby na krótko) wytworzyła się więź społeczna. Ogół ludzi posiadających jakąś wspólną cechę, którą może wyróżnić obserwator nazwiemy **zbiorem społecznym** (np. zbiór osób długowłosych). Zbiory wyróżnione ze względu na wiek, płeć, wykształcenie, dochód itp. i mające istotne znaczenie dla przebiegu procesów społecznych to **kategorie społeczne**, np. kategorie płci, wykształcenia. (Walczak-Duraj 2010:135). **Rodzaje zbiorowości: pary i**

dwójki – dwie osoby różnej płci połączone więzią stosunków: seksualnych (przedmażeńskich, mażeńskich, pozamażeńskich lub homoseksualnych), pokrewieństwa, przyjacielskich, pomocy, wychowawczych, zwierzchnictwa i zależnościami przelotnymi **Kręgi społeczne** – składają się z niewielkiej liczby osób, nie posiadają wyraźnej odrębności, oparte na styczności, o słabej więzi instytucjonalnej (stycznościowe, koleżeńskie, przyjacielskie) (Szczepański 1970: 254-257). **Spoleczności lub wspólnoty** – zbiorowości lokalne (terytorialne), w których członkowie zaspakajają swoje podstawowe potrzeby kulturowe i ekonomiczne. **Zbiorowości oparte na podobieństwie zachowań** – pomiędzy członkami wytwarzają się silne związki emocjonalne (zarażenie emocjonalne). Występuje identyczność zachowań i dezindywidualizacja: zbiegowisko, publiczność/audytorium (zebrana i rozproszona), tłum: agresywny, uciekający, nabywający, linczujący, demonstrujący). **Biurokracja** – termin wprowadził M. Weber dla oznaczenia organizacji władzy administracyjnej podporządkowanej regułom prawa. Jest to sposób kierowania i zarządzania ludźmi, który służy osiągnięciu celów pewnych grup społecznych. Weber na podstawie historycznych analiz władzy biurokratycznej, starał się skonstruować „typ idealny biurokracji” (Szczepański 1970). **Od zbiorowości etnicznych poprzez naród do państwa** – rody, klany, plemiona, lud, naród. Typy definicji narodu - *Naród* jako wspólnota: historyczna, terytorialno-ekonomiczna, polityczna, kulturowa (ideologiczna i prywatna), psychiczna. *Państwo* i teoria umowy społecznej. Funkcje wewnętrzne i zewnętrzne państwa. Legitymizacja władzy politycznej: panowanie legalne, władza tradycjonalistyczna, władza charyzmatyczna (Walczak-Duraj 2010:159-168, Szacka 2003:239-268). Cechy konstytuujące **grupę społeczną** to: **1)** nie mniej niż 3 osoby o określonym rodzaju członkostwa (realne/obiektywne lub ideologiczne/subiektywne), posiadające odpowiedni wzór fizyczny i moralny oraz wynikającą z członkostwa rolę **2)** identyczność wskazująca na odrębność od innych grup, wyrażająca się w solidarności i świadomości „my”; **3)** ośrodki skupienia (materialne podstawy np. lokal oraz wartości, symbole, idee); **4)** zadania i cele; **5)** strukturę/organizację grupy z jej składnikami, takimi jak pozycja, rola i władza. **Rodzaje grup społecznych:** **1)** ze względu na strukturę: *małe i duże*; **2)** ze względu na rodzaj więzi: *pierwotne i wtórne*; **3)** ze względu na stopień sformalizowania: *formalne i nieformalne*; **4)** ze względu na stopień trudności wejścia do grupy: *ekskluzywne/elitarne* i *inkluzywne/egalitarne*; **5)** *grupy celowe*, które są zorganizowane dla osiągnięcia jakiegoś celu lub celów; **6)** *grupy odniesienia* jako subiektywne członkostwo. **Norma grupowa** – zasada/reguła, która określa sposób zachowania członka grupy. Jest związana z rolą i pozycją np. lider grupy. Normy zapewniają trwanie i grupy i przyczyniają się do osiągnięcia jej celów. **Konformizm** – zmiana zachowania, poglądów jednostki pod naciskiem

(wyobrażonym lub rzeczywistym) osoby lub grupy. Przykładem konformizmu jest klasyczny już eksperyment S. Ascha. (Walczak-Duraj 2003: 135-154, Kosiński 1989: 136-159).

Socjometria – technika wykrywania związków emocjonalnych w grupie. **Morale** – „duch zespołu/grupy”. **Komunikacja w grupach** – proces komunikacji (nadawca -kodowanie – komunikat – kanał – dekodowanie - *sprzężenie zwrotne*). Funkcje komunikacji (sprawowania kontroli, motywacyjna, wyrażania uczuć, zaspokajania potrzeb społecznych, dostarczania informacji). Kierunki komunikacji (z góry w dół, z dołu w górę, pozioma). Wady i zalety popularnych sposobów komunikowania się: komunikacji pisemnej i ustnej. Komunikacja niewerbalna - język ciała, parajęzyk, dystans w przestrzeni fizycznej, który jest zależny od norm kulturowych (strefy: intymna, osobista, społeczna, publiczna), dotyk, artefakty. Formalne sieci komunikacji w małych grupach (łańcuch, koło, kokon). Nieformalne sieci komunikacji – geneza i znaczenie sieci plotek i pogłosek (szybkie przekazywanie informacji i sprzężenie zwrotne). (Robbins 1998: 215-237, Podedworna 1999:86). **Syndrom grupowego myślenia** – sprawia, że grupy podejmują złe decyzje, ponieważ członkom grupy bardziej zależy na zgodzie i dobrych wzajemnych relacjach niż na krytycznej ocenie odmiennych poglądów. **Style kierowania grupa** - każdy styl może być skuteczny, jeśli przywódca, lider, kierownik/zarządca właściwie rozezna sytuację. Charakterystyka stylów kierowania Hersey’a i Blancharda (1985): 1) **styl autokratyczny/dyrektywny** – styl oparty na wydawaniu poleceń bez przejmowania się niezadowolaniem podwładnych. „Szef” jest skoncentrowany na zadaniu, podejmuje decyzje samodzielnie, ignoruje wszelkie przejawy sprzeciwu, stosuje kary za nieposłuszeństwo i dokonuje częstych kontroli. Jest skuteczny przy niskiej motywacji i niskich kompetencjach podwładnych; 2) **styl liberalny/delegujący/laissez-faire** – przekazywanie uprawnień/delegowanie, stawianie celów podwładnym i pozostawianie im dużej samodzielności w wykonywaniu zadań. „Szef” się nie wtrąca. Jest skuteczny przy wysokiej motywacji i wysokich kompetencjach podwładnych; 3) **styl demokratyczny** – polega na współpracy, harmonijnym współdziałaniu i uzgadnianiu z podwładnymi podejmowanych działań. „Szef” dba o rozwój podwładnych, udziela wskazówek i jest partnerem we wzajemnych relacjach. Jest skuteczny przy wysokiej motywacji i niskich kompetencjach podwładnych; 4) **styl klubowy** – nastawiony na podnoszenie morale pracowników. „Szef jest przyjazny, troskliwy i empatyczny. Jest skuteczny przy niskiej motywacji i wysokich kompetencjach podwładnych (Hamer 2005:263-265).

Adaptacja i konflikt społeczny jako ważniejsze zjawiska i procesy społeczne

Proces społeczny – „(...) serie zjawisk dotyczących osobowości, grup społecznych i innych zbiorowości o charakterze społecznym (...)” (Walczak-Duraj 2010:263). Np. procesem społecznym będzie przystosowanie się jednostki do nowych warunków kultury i struktury zbiorowości, po przeniesieniu się do innego środowiska pracy np. przystosowanie rolnika do pracy w kopalni. Zazwyczaj wyróżnia się procesy: 1) *intrapersonalne* - przebiegają na poziomie osobowości człowieka (procesy adaptacji, samokształcenia); 2) *interpersonalne* - zachodzą między dwoma jednostkami (stosunki współpracy, wrogości); 3) *zachodzące między jednostką a grupą* (procesy podporządkowania, sprzeciwu, identyfikacji, dążenia do dominacji); 4) *zachodzące pomiędzy dwiema lub wieloma grupami społecznymi* (procesy współpracy, walki, wzajemnej pomocy, konfliktu, konkurencji); 5) *zmieniające organizację i strukturę grup* (procesy rozwoju, reorganizacji, modernizacji, dezorganizacji). **Adaptacja** – jest zjawiskiem bezpośrednio nieobserwowalnym, opartym o wypowiedzi osób na temat np. samopoczucia czy umiejętności radzenia sobie w nowym środowisku społecznym. **Adaptacja w sensie społecznym** to stopniowy proces przystosowywania jednostki do zmieniających się warunków życia społecznego. **Adaptacja w sensie statycznym** (przystosowanie się jednostki do nowych warunków środowiska) ma dwa wymiary: **praktyczny** (jednostka potrafi zadbać o swoje interesy, funkcjonować zgodnie z normami i kulturowymi wzorcami nowego środowiska, a przez to osiągać swoje cele) i **psychiczny**, który mam miejsce wtedy, kiedy adaptacji praktycznej towarzyszy brak lub choćby minimalne standardy adaptacji psychicznej. **Trzy podstawowe koncepcje adaptacji kulturowej**: szok kulturowy (wymaga m.in. reorientacji własnych dążeń, wartości i stylu życia), stadialne przystosowanie się (trudności adaptacyjne są różne i występują w różnych przedziałach czasowych - różne stadia), uczenie się kultury („obcy” i „swoi” tolerują wzajemne odmienności). **Wyobrażenia uruchamiane na temat „obcego”**: **Stereotyp** – uogólnienie, przypisanie takich samych cech wszystkim osobom należącym do tej samej kategorii bądź zbiorowości społecznej; **Uprzedzenie** – nieuzasadniona, negatywna postawa (niechęć) do określonej zbiorowości i jej członków; **Dyskryminacja** – nieuzasadnione, negatywne zachowanie w stosunku do członków określonej kategorii czy zbiorowości społecznej, które polega na odmawianiu im przynależnych uprawnień; **Rasizm** – zespół stereotypów, uprzedzeń i zachowań dyskryminujących lub określone instytucjonalne praktyki prowadzące do dyskryminowania ludzi danej rasy; **Seksizm** – podobnie jak rasizm, tylko wobec osób wyróżnionych ze względu na płeć (Walczak-Duraj 2010:282-287) **Atrybucja** – próba ustalenia na podstawie obserwacji czy zachowanie danej jednostki było

spowodowane przyczynami wewnętrznymi (pod kontrolą jednostki) czy zewnętrznymi (przymus sytuacyjny) (Robbins 1998:76-78). **Konflikt społeczny** ma obiektywne i subiektywne uwarunkowania i jest „to walka ludzi reprezentujących odmienne wartości lub walka o dostęp do statusu, władzy bądź ograniczonych dóbr, w której to walce celem pozostających w konflikcie stron jest nie tylko osiągnięcie pożądaných wartości, lecz także zneutralizowanie, ograniczenie lub wyeliminowanie przeciwników” (Cosser 1956:8 cyt. za Walczak-Duraj 2010: 288). **Spoleczne źródła konfliktu:** 1) nierówności i dystanse społeczne; 2) władza i panowanie; 3) społeczne systemy wartości, w tym wartości natury etyczno-moralnej; 4) wszelkiego rodzaju zmiany społeczne (demograficzne, kulturowe, ekonomiczne itp.). **Charakter konfliktów:** ekonomiczny (warunki pracy, wynagrodzenie), polityczny (przeniesienie walki politycznej na teren przedsiębiorstwa), organizacyjny (problemy w strukturze lub w zasadach funkcjonowania określonej komórki organizacyjnej), kompetencyjny (własne i cudze obowiązki i uprawnienia personalne i organizacyjne), ambicjonalny/prestiżowy (konflikt interpersonalny), który może mieć konstruktywne konsekwencje przy umiarkowanym napięciu. **Typy konfliktów:** interesów (na tle konkurencji o materialne i niematerialne dobra społeczne), adaptacyjny (przystosowanie się ludzi do siebie w procesie działania), postaw (na tle rozbieżności w moralnych ocenach zjawisk i zachowań). **Uniwersalne funkcje konfliktów:** różnicująca i identyfikująca, integracyjna i dezintegracyjna, demaskatorska i stabilizująca, progresywna i regresywna, pozytywna i negatywna, jawna i ukryta. **Podstawowe formy walki w konflikcie:** 1) bojkot – częściowe lub całkowite zaniechanie czynności, które mogłyby służyć stronie przeciwnej; 2) sabotaż – świadome, ukryte działanie bezpośrednio skierowane na szkodę przeciwnika; 3) szykana – pomniejszanie znaczenia przeciwnika, lekceważenie jego zasług, ograniczenie jego zasług itp.; 4) agresja słowna – rzucanie obelg, rozpowszechnianie plotek, pomówień, oskarżeń itp. w celu zdyskredytowania przeciwnika przed opinią publiczną; 5) agresja fizyczna – najbardziej brutalna, bo z użyciem różnych postaci przemocy fizycznej. Celem jest siłowe zmuszenie przeciwnika do uległości. **Fazy konfliktu społecznego:** sprzeczności, napięcia społecznego, racjonalizacji sprzeczności, walki. **Metody rozwiązywania konfliktu społecznego:** kompromis – najczęściej stosowany i zakłada, że obie strony dojdą do porozumienia pod warunkiem osiągnięcia częściowego spełnienia swych żądań, arbitraż – z udziałem osoby trzeciej (wspólnego zwierzchnika lub sądu) i narzucenie stronom jej woli odwlekanie – metoda subtelna o długiej tradycji, ale mało skuteczna. Polega na odwlekaniu podjęcia konkretnych działań i oczekiwaniu, że sprawy „same jakoś się rozwiążą”, pokojowe współistnienie – z jednej strony tłumienie sprzeczności i nieporozumień, a z drugiej podkreślanie wspólnych obszarów działań czy celów, interwencja – z udziałem bezstronnego

mediatora (katalizatora wzajemnych niechęci), którego doradcze strategie prowadzą do rozwiązania konfliktu przez zainteresowane strony, wymiana wizerunków - każda ze stron dowiaduje się, jak jest postrzegana przez stronę przeciwną. To wieloetapowy scenariusz z miejscem na ocenę siebie i innych, racjonalizacja – najistotniejszym argumentem zaangażowania w konflikt jest fakt, że już jesteśmy w niego zaangażowani (*post-factum*), chęć redukcji dysonansu poznawczego – podobna do zjawiska eskalacji zaangażowania i przejawia się w gotowości do dalszych poświęceń w celu pokonania przeciwnika, błędne koło strachu – rosnące poczucie zagrożenia wraz z rozwojem konfliktu (zagrożenie-skuteczna obrona-załamanie się skutecznej obrony-ponowne zagrożenie), pułapka sytuacyjna – przekonanie, że dalsza eskalacja walki w stosunku do przeciwnika spowoduje jej wycofanie się z konfliktu (Walczak-Duraj 2010: 287-303). Arbitraż jest metodą, która najczęściej stosowana jest w rozstrzygnięciu konfliktów w sporcie wyczynowym.

Przywództwo i władza

Przywództwo to zdolność wywierania wpływu na grupę, aby osiągała określone cele. Źródła wpływu mogą mieć *charakter formalny* np. oparty na autorytecie stanowiska formalnego jak i *nieformalny*, powstający poza formalną strukturą. W tym drugim przypadku, przywództwo nie usankcjonowane formalnie jest równie ważne, a często ważniejsze niż wpływ formalny. Do znanych teorii na temat przywództwa należą m.in.: **teoria cech** – sześć cech różniących przywódców od nie przywódców: **1)** ambicja i energia; **2)** pragnienie przewodzenia innym i wywierania na nich wpływu; **3)** uczciwość i prawość; **4)** wiara w siebie; **5)** inteligencja; **6)** głęboka wiedza techniczna w dziedzinie objętej zakresem odpowiedzialności i przywódcy (S.A. Kirkpatric i in. 1991:48-60 cyt. za Robbins 1998:240). Wadą tej teorii jest to, że nie uwzględnia czynników sytuacyjnych, a dysponowanie odpowiednimi cechami zwiększa jedynie prawdopodobieństwo, że dana osoba będzie skutecznym przywódcą. **Teoria zachowań** poszukujące odpowiedzi na pytanie: czy jest coś szczególnego w zachowaniach (np. demokratycznych) skutecznych przywódców: badania na Uniwersytecie Ohio - wspieranie, inicjowanie struktury, badania na uniwersytecie w Michigan - orientacja na pracowników, orientacja na produkcję, siatka kierownicza (Blake, Mounon 1964) – orientacja na ludzi, orientacja na zadania. Nie ustalono systematycznych związków pomiędzy wzorami zachowań przywódczych a efektywnością grupy. **Teorie sytuacyjne:** model Fiedlera (trzeba dostosować przywódcę do sytuacji), teoria ścieżki do celu (R. House 1971) - na efektywność zadowolenia pracowników wpływa dopełnienie przez przywódcę tego, czego brakuje albo u pracownika albo w warunkach jego pracy, model przywództwa-uczestnictwa (Vroom, Yetton 1973) - zbiór reguł

ważnych przy ustalaniu postaci i stopnia uczestnictwa podwładnych w podejmowaniu decyzji w zależności od sytuacji, pleć jako zmienna sytuacyjna – podobieństwa pomiędzy stylami przywództwa kobiet i mężczyzn są większe niż różnice, które najczęściej występują między wrodzonymi stylami przywództwa (teoria cech). Kobiety wolą raczej demokratyczny styl przywództwa, ale skłonność do takiego przywództwa maleje, kiedy zajmują one stanowiska zdominowane przez mężczyzn (postępują bardziej autokratycznie). W dzisiejszych organizacjach najlepsi kierownicy słuchają, motywują i popierają swoich podwładnych i jak się wydaje, kobiety robią to lepiej. **Przywództwo charyzmatyczne/transformatywne** (Conger, Kanungo 1988) – inspiruje jednostki do wychodzenia poza własny interes dla dobra organizacji i wywiera na nich niezwykły wpływ. Cechy przywódców charyzmatycznych: **wiara w siebie** (pewność swoich sądów i uzdolnień), **wizja** (wyidealizowany cel obiecujący lepszą przyszłość), **silna wiara w tę wizję** (są skłonni do podjęcia dużego, osobistego ryzyka i wielu poświęceń na rzecz osiągnięcia celu), **niezwykłe zachowania** (nowy, niekonwencjonalny i sprzeczny z dotychczasowymi normami sposób zachowania, które wzbudzają zdumienie i podziw), **wizerunek agenta zmiany** (postrzega się inaczej niż strażników stanu dotychczasowego). Przywódcy charyzmatyczni mogą idealnie przeprowadzać grupę przez sytuację kryzysową, ale często osiągają słabe wyniki po powrocie do normalnych warunków i wygaśnięciu kryzysu (Robbins 1998: 238-263). **Władza** jest środkiem ułatwiającym przywódcom osiągnięcie ich celów. Nie tylko jednostki, ale także grupy mogą wykorzystywać władzę do sprawowania kontroli nad innymi jednostkami lub grupami. Według klasycznej już definicji M. Webera, władza oznacza „**zdolność kontrolowania lub wpływania na działania innych bez względu na ich zgodę**” (Szacka 2003:397). Rodzaje władzy: 1) **władza wymuszania** – wynika ze strachu i opiera się na groźbach stosowania sankcji fizycznych, wywoływaniu frustracji, zastraszeniu, upokarzaniu itp.; 2) **władza nagradzania** – jest przeciwieństwem poprzedniej, a ludzie podporządkowują się władzy z uwagi na pozytywne konsekwencje np. nagroda, którą może być wszystko co dana osoba ceni; 3) **władza z mocy prawa** – to władza uzyskana przez daną osobę w wyniku zajmowania określonego stanowiska w formalnej hierarchii organizacji. Wiąże się z władzami wymuszania i nagradzania oraz opiera się o autorytet danego stanowiska np. dyrektor szkoły; 4) **władza ekspercka** wywieranie wpływu dzięki wiedzy specjalistycznej lub szczególnie umiętnościom np. lekarz; 5) **władza odniesienia** – jej podstawą jest identyfikacja z osobą, która posiada pożądane zasoby lub cechy osobiste. Wynika z podziwu dla danej osoby, pragnieniu upodobnienia się do niej po to, by ją zadowolić (French, Raven 1959:150-167 cyt. za Robbins 1998:268-272). Kluczem do władzy jest zależność i wzrasta, kiedy zasób, nad którym ktoś sprawuje kontrolę jest *ważny i rzadki*. **Władza w grupach:**

Koalicje – osoby, które pragną władzy starają się ją zwiększyć lub zdobyć samodzielnie. Często jest to trudne, ryzykowne a nawet niemożliwe. Podejmują więc wysiłki w celu stworzenia *koalicji* składającej się z dwóch lub więcej osób pozbawionych władzy. Po połączeniu się mogą poprawić swoją sytuację kosztem pozostających poza koalicją (Robbins 1998:268-276).

Wykluczenie społeczne i inkluzja

Zjawisko wykluczenia występowało już w starożytności (ostracyzm w Atenach, najniższe kasty w Indiach, różne formy niewolnictwa, banicji, egzystencji w gettach itp.). W Europie znane są takie pojęcia jak *insiders* (osoby, których status pozwala na realizację ich praw) i *outsiders* (osoby o niskim statusie lub nie dysponują pełnią praw). W powszechnym użyciu funkcjonują pojęcia – **ubóstwo i wykluczenie społeczne**. Słowo **ubóstwo** (*poverty*) wywodzi się z biedy (*poor*) i można wskazać na jej trzy wymiary: **1)** posiadanie niewielkich zasobów i odpowiadające im miejsce w strukturze (stan bycia ubogim); **2)** bycie nikłej wartości (nie bycie bogatym); **3)** nieposiadanie szczęścia (przekłada się na bycie ofiarą złego losu) (Broda-Wysocki 2012:26,27). Należy podkreślić, że **wykluczenie** jest zjawiskiem wielowymiarowym i wielopoziomowym. Koncepcja ubóstwa odwołuje się głównie do dochodu, a wykluczenia społecznego do wielu czynników, jak np. deprywacji, podziałów społecznych (wymiar polityczny i kulturowy) czy konsumpcji (Lister 2005: 93-94 cyt. za Broda-Wysocki 2012:56). Szeroki kontekst interpretacji zjawiska wykluczenia społecznego zapoczątkował T.H. Marshall i określił je jako brak dostępu i możliwości stosowania praw obywatelskich (ekonomicznych, politycznych i socjalnych). W dokumentach Unii zidentyfikowano **kilkanaście rodzajów wykluczenia**: marginalizacja społeczna, nowe ubóstwo, wykluczenie polityczne, niedostosowanie materialne, wykluczenie z minimalnego akceptowanego sposobu życia, wykluczenie kulturowe włącznie z rasą i płcią, wykluczenie z rodziny i wspólnoty, z państwa opiekuńczego, długotrwałe ubóstwo, wykluczenie z głównego nurtu życia politycznego i ekonomicznego, ubóstwo, stan deprywacji, oderwanie od relacji zawodowych, wykluczenie ekonomiczne i z rynku pracy (Broda-Wysocki 2012:53-54). **W praktyce** osoba lub grupa wykluczana jest z instytucji funkcjonujących w danym społeczeństwie (religijne, finansowe, militarne), a nie z jakiegoś grona społecznego czy teoretycznego konstruktu. Wiele z instytucji jest w różny sposób zamkniętych i prowadzi selekcję swoich członków, a im bardziej są zamknięte, tym większy jest poziom wykluczenia (Broda-Wysocki 2012:235). Trudno o jedną definicję czy jakiś uniwersalny fenomen wykluczenia społecznego. Dlatego **w szerszym sensie wykluczenie społeczne** odnosi się nie tylko do ubóstwa, nierówności dochodowych, deprywacji czy braku zatrudnienia, ale również do takich czynników jak: brak zasobów i praw

oraz dynamiki jako procesu, który zwraca uwagę na złożoną deprivację naruszającą więzi rodzinne i społeczne (Golinowska, Brada-Wysocki 2005:33-35 cyt. za Broda-Wysocki 2012:57). Natomiast w sensie węższym **wykluczenie społeczne to synonim ubóstwa**, szczególnie dochodowego i odnosi się do osób, które nie mają dostępu do płatnej pracy bądź otrzymują bardzo niskie wynagrodzenie za pracę (Peace 2001:26 cyt. za Broda-Wysocki 2012:57). **Wykluczenie może dotyczyć problemów:** **1) płci** – kobiety są bardziej zagrożone ryzykiem wykluczenia, szczególnie, gdy prowadzą samotnie życie w starszym wieku lub są samotnymi matkami; **2) wieku** – na ubóstwo narażeni są ludzie w każdym wieku, jednak dzieci są na nie narażone najmocniej; **3) podziałów ekonomicznych** – bogaci (bogactwo to jeden z głównych aspektów nierówności dochodowych) i biedni (zjawisko biedy jest zróżnicowane, jednak ubóstwo ekonomiczne pociąga za sobą ubóstwo biograficzne); **4) uwarunkowań etnicznych** – czynnikiem, który często odpowiada za wykluczenie jest rasa czyli pochodzenie etniczne; **5) podziałów klasowych** – identyfikacja nierówności klasowych i ich skutków w danym obszarze np. w edukacji, służbie zdrowia lub szerzej dystrybucji szans życiowych; **6) perspektywy terytorialnej (polska wieś)** - środowiska wiejskie są postrzegane jako ostoja tradycjonalizmu. Wiele ubogich osób mieszka na terenach wiejskich, gdzie występuje izolacja oraz brak środków transportu, które są podstawowymi czynnikami wykluczającymi; **7) funkcjonalności życiowej** – niepełnosprawność jest powiązana z ubóstwem (np. ograniczenie w dostępie do rynku pracy) oraz odrzuceniem społecznym (np. osoby chore psychicznie). Głównie chodzi o specyficzne formy wykluczenia i ograniczenia w integracji społecznej (Broda-Wysocki 2012:81-138). **Zwalczanie wykluczenia społecznego:** **1) rola państwa (opiekuńczego)** - zwiększanie partycypacji w życiu publicznym (włącznie jednostek, wspólnot, rodziców i rodzin w rozwiązywanie problemów społecznych; **2) działania trzeciego sektora** – organizacje społeczne (*non-profit*) są istotnymi podmiotami w działaniach na rzecz inkluzji społecznej (samoorganizacja i aktywność obywatelska) oraz ekonomia społeczna – tworzenie możliwości walki z wykluczeniem społecznym i rynkiem pracy np. spółdzielnie socjalne (Broda-Wysocki 2012:144-172) **Inkluzja** – jest pojmowana „nie tylko jako integracja osób lub grup w struktury rynku i/lub państwa (...), lecz jako adekwatny dostęp do zasobów oraz równy dostęp do partycypacji w indywidualnych i kolektywnych szansach życiowych” (Gray 2004:7-8 cyt. za Broda-Wysocki 2012: 66). Większość programów inkluzji społecznej odwołuje się do konieczności walki z dyskryminacją, zapewnienia równości szans i akcji afirmatywnych. Innym założeniem jest, że sposobami wyjścia z ubóstwa i wykluczenia są płatna praca i edukacja. Natomiast apele o wzrost aktywności samych wykluczonych nie wydaje się być trafionym sposobem działania. (Broda-Wysocki 2012:238, 240). Współczesne

podejście do zwalczania wykluczenia społecznego uwzględniające np. inkluzje i wspólnoty lokalne czy inkluzje w miejscu pracy i poprzez pracę, gruntownie przedstawił w swoim opracowaniu Piotr Broda-Wysoki (Broda-Wysocki 2012: 173-198). Dla potrzeb niniejszego opracowania na szczególną uwagę zasługuje podejście do **zapobiegania wykluczeniu przez edukację**, bowiem **zła lub niedostateczna edukacja jest główną przyczyną późniejszego wykluczenia społecznego**. O sukcesach lub porażkach szkolnych decydują czynniki szkolne i pozaszkolne. Osiągnięcia edukacyjne dzieci różnią się ze względu na środowisko ich pochodzenia, a różnice z czasem pogłębiają się. Istnieje tendencja do przeceniania roli szkoły w wykluczeniu społecznym i niedocenianiu roli i cech środowiska oraz kontaktów z rodzicami. Ważna jest możliwość wyboru szkoły przez rodziców (im niższe ich wykształcenie, tym większa to trudność). *Istnieje silne powiązanie pomiędzy niskim poziomem osiągnięć w nauce a środowiskiem pozaszkolnym*. Do tych czynników należą: **1) indywidualne cechy ucznia: wcześniejsze osiągnięcia** (do 5 roku życia i warunki rozwoju w czasie ciąży), **perspektywa gender** (na wyższych poziomach edukacji dziewczęta wyprzedzają chłopców w osiągnięciach edukacyjnych, a na niższych poziomach różnice są mniejsze oraz wśród młodocianych przestępców więcej jest chłopców) oraz stan zdrowia (wpływa na absencję co przekłada się na osiągnięcia edukacyjne oraz często jest skorelowany z niskimi dochodami i złymi warunkami mieszkaniowymi); **2) czynnik socjoekonomiczny**: wzrastająca zależność od wsparcia dochodowego i korzystanie z darmowych posiłków w szkole. Ten czynnik jest silnie związany z niskim poziomem osiągnięć edukacyjnych na wysokich szczeblach. Drugim składnikiem tego czynnika jest bezrobocie w rodzinie np. dzieci nie nabywają umiejętności odgrywania ról związanych z pracą. Trzecim składnikiem jest tytuł do użytkowania mieszkania oraz jego stan - osoby mieszkające w mieszkaniach komunalnych mają na ogół niższe kwalifikacje niż osoby zamieszkujące inne rodzaje mieszkań, a biedne przepelnione gospodarstwa wpływają na niskie osiągnięcia w szkole; **3) osiągnięcia edukacyjne rodziców**: istotną jest zdolność rodziców do towarzyszenia swoim dzieciom w procesie nauki; **4) struktura rodziny**: wzrastanie w rodzinach niepełnych - nie są wyraźnie powiązane z osiągnięciami edukacyjnymi, ale wiążą się z innymi czynnikami ryzyka takimi, jak np. niski dochód i inne traktowanie np. osób rozwiedzionych oraz wzrastanie w placówkach wychowawczych (stygmatyzacja przez nauczycieli i rówieśników), jak również wzrastanie w rodzinie wielodzietnej (np. kolejność urodzenia, bowiem młodsze dziecko ma lepsze szanse edukacyjne niż starsze); **5) zainteresowanie i zaangażowanie rodziców w proces edukacji**: to kompleks wielu aktywności np. wybór szkoły, stymulacja intelektualna w domu czy też emocjonalne relacje dziecko – rodzic. Natomiast stereotyp o niskim wykształceniu i niskim zaangażowaniu rodziców, nie jest trafny we

wszystkich przypadkach. Wśród dzieci żyjących w środowiskach problemowych widoczne są różnice w poziomie osiągnięć edukacyjnych - niektóre mają sukcesy a inne nie. Należy pamiętać, że w okresie dorastania rola nieformalnych „nauczycieli” i grup rówieśniczych jest często ważniejsza niż relacje z rodzicami. Natomiast korzystanie z pomocy i wsparcia zaufanych osób dorosłych jest jednym z głównych czynników zapobiegających wykluczeniu społecznemu. Im słabszy wpływ rodziców tym silniejszy wpływ grup rówieśniczych; **6) czynniki lokalizacji** – szereg lokalnych czynników, które warunkują osiągnięcia edukacyjne dzieci zamieszkujących dany obszar. Są nimi głównie ograniczone możliwości podjęcia pracy na lokalnym rynku, napięcia społeczne i przemoc. Tworzone są klasyfikacje takich obszarów, jak np. obszary wzrostu i wysokiego statusu, obszary wysokiego bezrobocia czy obszary przemysłowe. „Równe szanse edukacji zależą nie tylko od zdolności i możliwości danej jednostki oraz od sytuacji i nastawienia jej rodziny do procesu kształcenia, ale także od „klimatu dla edukacji” panującego w jej otoczeniu”. Odmienny przebieg procesu edukacji i osiągnięć szkolnych będzie widoczny dla dzieci uczęszczających do tych samych szkół, ale pochodzących z odmiennych środowisk (por. Meister 2000:67 cyt. za (Broda-Wysocki 2012:192-193). Po roku 1989 zmiany społeczne zaskutkowały zróżnicowaniami na polu edukacji czego przykładem jest powstawanie szkół prywatnych, które nigdy nie deklarowały, że będą realizowały egalitarne idee. Natomiast szkoły państwowe zawsze starały się realizować zasady równych szans, bez względu na pozycję społeczno-ekonomiczną rodziców. Jednak nowoczesne systemy kształcenia wymagają zwiększonych nakładów (nauka języków, sport itp.), a w sytuacji braku publicznych środków, koszty ponoszą rodzice. **Współcześnie głównym wyznacznikiem późniejszych szans edukacyjnych na wyższym poziomie nie jest podział na szkoły prywatne i publiczne, ale na szkoły normalne i elitarne.** To oznacza, że cechują się one „zaangażowaniem rodziców, świadomością i aktywnością nauczycieli oraz nastawioną proedukacyjnie i niepoprzestającą na programowych minimach młodzieżą”. Drugim zjawiskiem jest nierówność szans edukacyjnych pomiędzy młodzieżą pochodzącą ze wsi a młodzieżą pochodzącą z miasta ((Mach, Mach 2000:26 cyt. za Broda-Wysocki 2012:194).

Wybrane metody i techniki badań społecznych

Słowo **eksperyment** oznacza „doświadczenie” i mamy tu na myśli doświadczenia naukowe. Pozwala na: **a)** prawie pełne kontrolowanie i kształtowanie uwarunkowań sytuacyjnych danego procesu lub zjawiska; **b)** sprawdzenie hipotez w sytuacjach najbardziej istotnych, czyli w sytuacjach ekstremalnych. Jednak zbiorowość, na której dokonuje się eksperymentów nie może

być wielka, a uogólnienia formułowane na podstawie wyników badań nie mogą mieć waloru uniwersalnego, czyli ukazywać ogólnych prawidłowości. Badania tego typu wiążą się (choć nie zawsze) z koniecznością posługiwania się nie tylko grupą eksperymentalną, ale i grupą kontrolną, bowiem bez grupy kontrolnej wyniki eksperymentu są raczej ubogie. Obie grupy powinny być porównywalne pod względem cech społeczno-demograficznych i innych, ważnych dla badającego. Z uwagi na sposób i charakter przeprowadzania eksperymentu, ujmuje się je w pary: **1) eksperymenty projektowane w terenie** - badany zespół ludzi nie jest wyizolowany ze swojego środowiska naturalnego oraz **eksperymenty laboratoryjne** - tworzenie określonych, sztucznych sytuacji, które mają na celu wykluczenie wszystkich innych czynników poza tymi, jakie zamierzamy obserwować. Istotnymi ograniczeniami w tego typu eksperymencie są względy natury etycznej; **2) eksperyment ex-post-facto** – badanie określonego zaszłego zdarzenia społecznego w sposób retrospektywny i ustalenie, czy np. przyjęty kompleks uwarunkowań tłumaczy nam genezę danego faktu. Klasycznym przykładem są badania H. Christiansen (1935): „im więcej lat nauki szkolnej, tym lepsza kariera ekonomiczno-zawodowa (...)”. Charakter tego rodzaju badań polega na próbach rekonstrukcji określonych zjawisk społecznych i na odtwarzaniu prawdopodobieństwa ich przebiegu. **Eksperyment projekcyjny** – polega na badaniu danego zjawiska społecznego w każdej sytuacji, w której wprowadzamy nowe bodźce i obserwujemy, jakie wywołują one skutki u badanych. Opiera się na tzw. „metodach projekcyjnych” (np. rysunki, obrazy) umożliwiających uzewnętrznianie uczuć (stanów psychicznych) badanych; **3) eksperymenty jednoczesne i sukcesywne** – polegają na równoczesnym badaniu jednego, dwóch lub więcej zbiorów ludzi, których poddajemy np. różnym bodźcom. Badania prowadzi się przed i po zastosowaniu określonych bodźców. Eksperyment tego typu przynajmniej dwóch kolejnych występujących po sobie badań (Sztumski 1999:93-103). **Obserwacja** – celowe tzn. ukierunkowane i zamierzone oraz systematycznie postrzeganie badanego przedmiotu, procesu lub zjawiska. Cechy charakterystyczne obserwacji: a) **premedytacja** - obserwacja jest przeprowadzana w celu rozwiązania ściśle (w pełni) określonego zadania; b) **planowość** - stosowana według planu odpowiadającego celowi obserwacji; c) **celowość** – uwaga obserwatora skupia się tylko na zjawiskach, które interesują go z punktu widzenia poznania ich rezultatów; d) **systematyczność** – obserwacja nie może być postrzeganiem przypadkowym (w jednym akcie czynności poznawczych), ale powinna trwać ciągle i postrzegać dany obiekt wielokrotnie. W.J. Goode i P.K. Hatt stwierdzają, że „nauka rozpoczyna się od obserwacji i musi ostatecznie powracać do obserwacji dla potwierdzenia swoich wyników” (Sztumski 1999:125). Rodzaje obserwacji: **1) bezpośrednia/uczestnicząca** (obserwator stara się wejść do badanej zbiorowości, aby

obserwować ją od wewnątrz, jako jeden z jej uczestników) i **pośrednia** (ogranicza się do wykorzystania wcześniej już zgromadzonych danych, jak np. sprawozdania, archiwa itp.) 2) **kontrolowana** (całkowicie lub częściowo skategoryzowana, prowadzona w oparciu o narzędzia systematyzujące, jak np. kwestionariusze, schematy, normy itp.) i **niekontrolowana** (nieskategoryzowana, obserwacja planowa, ale przeprowadzana swobodnie): 3) **jawna** (badani wiedza, że są przedmiotem badań, ale nie są dokładnie poinformowani o celu lub przedmiocie tych badań) i **ukryta** (nie peszy obserwowanych i pozwala uchwycić ich naturalne zachowania). **Wywiad** – rozmowa kierowana z udziałem co najmniej dwóch osób: prowadzący wywiad i respondent. Typy wywiadów: 1) **ustne** (rozmowa) i **pisemne** (odpowiedzi udzielane na piśmie); 2) **skategoryzowany** (kwestionariuszowy) i **nieskategoryzowany** (prowadzony w sposób swobodny). Wywiady tego rodzaju nie pozwalają na uchwycenie danych porównywalnych (ilościowych), tylko uzyskuje się dane o charakterze jakościowym (pogłębiają znajomość poszczególnych zjawisk); 3) **jawny** (respondent jest poinformowany, że prowadzi się z nim wywiad) i **ukryty**; 4) **indywidualne** (prowadzony z jedną osobą) i **zbiorowe** (prowadzone z więcej niż jedną osobą i pozwala na zbadanie w krótszym czasie większej liczby osób oraz uzyskuje się bardziej wiarygodne dane); 5) **wywiad panelowy** – celem jest stwierdzenie, jaki wpływ na prezentowane opinie ma upływ czasu. Występuje w dwóch formach: a) kilku badających zadaje pytania jednemu respondentowi na co najmniej dwóch kolejnych spotkaniach; b) Jeden badacz zadaje pytania kilku respondentom, również na co najmniej dwóch spotkaniach po pewnym czasie. **Badania ankietowe** – oparte o swoisty wywiad pisemny, w którym istotną rolę odgrywa ankieta (bezosobowy charakter, standardowe pytania ułatwiają analizę danych) i ankieterzy (osoby rozprawdzające i zbierające ankiety). Typy ankiet stosowanych w badaniach społecznych: ze względu na sposób przeprowadzania: **środowiskowe** (bezpośrednio rozprawdzane przez ankietera w danym środowisku np. szkolnym i osoby badane są skupione w jednym miejscu); **prasowe** (zamieszczone (dołączone) na łamach gazety lub czasopisma i stosuje się ją, gdy osoby do badań są rozproszeni na rozległym terenie); **pocztowe** (rozsyłane pocztą, wiąże z największym nakładem sił i środków, a wskaźnik zwrotów jest dość niski) (Sztumski 1999:142-146). W ostatnich latach stosowane są z powodzeniem ankiety *on-line*. **Badania oparte na dokumentach** – w *szerszym znaczeniu* „dokument” to przedmioty i narzędzia codziennego użytku, obrazy, rzeźby, wytwory artystyczne (źródła danych o duchowej i materialnej kulturze ludzi), filmy, nagrania itp., czyli wszystko to co może być lub jest źródłem danych o przeszłych albo istniejących faktach i zjawiskach społecznych. W *węższym znaczeniu* „dokument” to wszelkie pisemne źródła danych dotyczących zjawisk społecznych jak np. inskrypcje (napisy na materiale trwałym typu

kamień, metal), rękopisy, archiwalia, druki. Typy dokumentów pisemnych: **1) dokumenty zebrane w sposób systematyczny:** a) dokumenty naukowe (artykuły i sprawozdania naukowe) i przy ich analizie należy zwrócić uwagę m.in. na to: czy są godne zaufania (wymogi metodologiczne), czy są jeszcze aktualne i czy są kompletne (np. stanowią tylko załącznik); b) opracowania statystyczne (różnego rodzaju zestawienia danych statystycznych) np. roczniki statystyczne; c) różne dokumenty kompilacyjne (dzieła, które składają się z wielu fragmentów, pochodzących od różnych autorów). **2) dokumenty okolicznościowe:** a) dokumenty osobiste – czyli wszystkie, które wyrażają osobiste cechy autora w taki sposób, że czytający może poznać jego stosunek do zdarzeń, których dokument dotyczy (listy, pamiętniki, dzienniki, autobiografie itp.); b) notatki – czyli względnie dokładne i bezpośrednie odtworzenie danych (protokoły, zapisy utrwalone na taśmach, stenogramy itp.); c) sprawozdania – przedstawiają dane fakty z pewnym opóźnieniem w odróżnieniu od notatek (sprawozdania okresowe, protokoły z konferencji, doniesienia, raporty itp.). Podsumowując, wymienione wyżej dokumenty wymagają zawsze krytycznej oceny co do ich zasadności naukowej oraz na ile spełniają swoją przydatność w prowadzonych przez nas badaniach (Sztumski 1999:153-160).

Kultura masowa i kultura fizyczna.

Kultura masowa jest rozpowszechniana za pomocą technicznych środków masowego przekazu i z niewielkiej liczby źródeł płynie do wielkich mas odbiorców. Zgodnie z Ustawą z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie na kulturę fizyczną składają się: sport, wychowanie fizyczne i rehabilitacja ruchowa. Natomiast nowelizacja ww. wprowadziła w art. 2 ust. 1 pkt 1a. o brzmieniu „**Za sport uważa się również współzawodnictwo oparte na aktywności intelektualnej, którego celem jest osiągnięcie wyniku sportowego**”. Zatem według ustawodawcy sportem są takie dyscypliny jak np. e-sport, szachy czy brydż. Natomiast według klasycznego już podziału, elementami kultury fizycznej są: sport, wychowanie fizyczne, turystyka, rekreacja fizyczna i rehabilitacja. **Kultura masowa jako czynnik przemian w sporcie i w wychowaniu fizycznym.** Rekowski wymienia zmiany w sporcie, które dokonały się pod wpływem środków masowego przekazu: profesjonalizacja ruchu sportowego, formalizacja zawodów sportowych, przesunięcie akcentu z walki sportowej na wynik, dramatyzacja widowiska sportowego, upowszechnianie telegenicznych dyscyplin sportu, narodziny gwiazdorstwa sportowego (Rekowski 1995, s. 6 cyt. za Rymarczyk w: Dziubiński, Krawczyk 2011 s. 88). Natomiast pod wpływem ww. wymienionych zmian w sporcie oraz z uwagi na nieograniczony dostęp do środków masowego komunikowania, nastąpiły również

znaczące zmiany w wychowaniu fizycznym. Uczniowie czerpią i wykorzystują w praktyce liczne aplikacje, dostępne głównie w internecie, a dotyczące m.in. aktywności fizycznej i zdrowia. Nauczyciele wychowania fizycznego także stosują zdobycze nowoczesnej technologii w procesie edukacyjnym i wychowawczym. Wpływ kultury masowej na wychowanie fizyczne przejawia się również w zmianach oczekiwań uczniów i rodziców, a także samych nauczycieli wobec np. form aktywności fizycznej. Dla przykładu w nowej podstawie programowej wychowania fizycznego dla szkół ponadpodstawowych w bloku tematycznym aktywność fizyczna „zawarto treści doskonalące indywidualne i zespołowe formy rekreacyjno-sportowe. Treści obszaru wzbogacono o nowoczesne formy ruchu, formy z innych kręgów kulturowych oraz wykorzystanie nowoczesnych technologii w celu monitorowania i planowania aktywności fizycznej”. Dodatkowo w nowej podstawie programowej nie ma bloku sport, natomiast zaangażowanie „sportowe” występuje w pkt 3 w bloku tematycznym kompetencje społeczne, w których uczeń „pełni rolę organizatora, zawodnika, sędziego i kibica w zawodach sportowych i imprezach rekreacyjnych; podejmuje inicjatywy indywidualne. Takie rozstrzygnięcie znacząco zmieniło dotychczasowe podejście do wychowania fizycznego jako swoistego „klubu sportowego” czy też do sportu szkolnego w ogóle. Obecnie pojęcie „sport szkolny” w szerszym znaczeniu dotyczyć może jedynie szkół o profilu sportowym i e-sportowym, a w węższym znaczeniu szkolnej i międzyszkolnej rywalizacji sportowej na różnych poziomach kształcenia szkół o profilu niesportowym. **Sport medialny a zbiorowe tożsamości.** Z uwagi na to, że sport stał się ważnym elementem w życiu współczesnych społeczeństw i wręcz „popkulturową wersją religii” (Rymarczyk w: Dziubiński, Krawczyk 2011:90), jest jednym ze środków wyrażania i umacniania zbiorowych tożsamości. Współczesne państwa często wykorzystują sport w celach ideologicznych, a nawet przedstawia się sportową rywalizację międzynarodową jako odniesienie do historycznych lub teraźniejszych zmagania wojennych. Dany naród najwyraźniej utożsamia się ze swoją reprezentacją w trzech typach relacji: **1) reprezentacja jako symbol reprezentowanego społeczeństwa** (porażka drużyny nie jest traktowana jako przegrana narodu); **2) reprezentacja narodowa jako przedłużenie reprezentowanego społeczeństwa** np. przegrana reprezentacji to wręcz klęska narodowa; **3) reprezentacja narodowa jako simulacrum społeczeństwa** np. kibicowanie zostaje oderwane od wyrażania narodowej przynależności (Blain, O’Donneli 1998:52 cyt. za Rymarczyk w: Dziubiński, Krawczyk 2011:90). Jednak w ostatnich latach, głównie z uwagi na procesy globalizacji na sportowym rynku pracy, dokonano się rozluźnienie pomiędzy sportem medialnym a dawaniem wyrazów tożsamości narodowej. Narodowy charakter reprezentacji narodowych stał się obecnie problematyczny, a globalizacja medialna

pozwała na kibicowanie bez ograniczeń terytorialnych. Natomiast identyfikacja ze sportowcami, nie tylko reprezentantami narodu, zmienia się w identyfikację z gwiazdami ponadnarodowej kultury masowej. Poza tym, idole sportowi często uosabiają marzenia o naszym konsumpcyjnym sukcesie (Rymarczyk w: Dziubiński, Krawczyk 2011:90-92).

Gwiazdy sportu jako idole kultury konsumpcyjnej. „Piękni, młodzi i bogaci” - sławni sportowcy kojarzeni są z życiowym sukcesem. Wielu z nich ceni się nie tylko za sportowe sukcesy, ale również za efektowny wygląd, który z kolei przyciąga reklamodawców. Natomiast odbiorcy reklamowanych przez sportowców produktów ulegają irracjonalnej nadziei, że dzięki zakupowi przedstawianych towarów upodobnią się do gwiazd sportu. Należy zaznaczyć, że przedmiotem medialnego i publicznego zainteresowania gwiazdami sporu są nie tylko ich wyniki sportowe, ale również życie prywatne, a w sposób szczególny skandale. Temat tych ostatnich wzbudza moralne oburzenie, które tłumaczy się ambiwalentnymi odczuciami przeciętnego odbiorcy - z jednej strony bogactwo i sława sportowców budzi podziw, a z drugiej podszywa się wrogość i tłumiona zawiść (Rymarczyk w: Dziubiński, Krawczyk 2011:92-93).

Powyższe rozważania wskazują na zmiany w dziedzinie edukacji, w tym fizycznej oraz sygnalizują konsekwencje związane z przyswajaniem wartości, norm czy stylów życia ulokowanych w kulturze masowej. W wychowaniu fizycznym również dokonuje się proces kształtowania i zmiany postaw, a uczniowie często naśladują i utożsamiają się z gwiazdami sportu, które stają się dla nich idolami, a nawet wzorami osobowymi (wzór sportowca). Należy zaznaczyć, że **wzory osobowe ulegają zmianie w czasie, dopasowując się do warunków i oczekiwań społecznych.** Jednak niezmiennie odgrywają ważną rolę w określaniu właściwości bieżących i antycypowanych ról społecznych (Karkowska 2007:79).

Ciało jako fakt społeczno-kulturowy. Człowiek jest istotą cielesną, natomiast fundamentalne wyznaczniki ciała tkwią nie w biologii, ale w rzeczywistości społeczno-kulturowej. „Ciało podobnie jak cały człowiek, jest przedmiotem kształtowania zgodnego z panującymi w danym społeczeństwie wzorami kulturowymi, dokonującego się w procesie uczenia” (Krawczyk w: Dziubiński, Krawczyk 2011:141-142).

Typologia kierunków analizy ciała. Teoretyczna analiza ciała sprowadza się do kilku perspektyw: **1) Zależność budowy ciała od struktury społeczno-ekologicznej** – na przykładzie badań dotyczących społecznych uwarunkowań rozwoju fizycznego dzieci warszawskich i ich rodziców odnotowano m.in., że „dzieci z rodzin homogenicznych o wyższym wykształceniu rodziców charakteryzują się najwyższym wzrostem i najmniejszym ciężarem relatywnym (...). Poziom wykształcenia rodziców wywołuje silniejsze efekty w wysokości ciała u chłopców niż u dziewcząt” (Charzewski 1981:38-39 cyt. za Krawczyk 2011:150). Badania tego rodzaju mogą przyczynić się do

śledzenia dystansów społecznych, nierówności społecznych oraz skutków rozwoju cywilizacyjnego, które mierzone są obiektywnymi, somatycznymi czynnikami (Bielicki 1997, 2003 cyt. za Krawczyk 2011: 151); **2) Techniki posługiwania się ciałem** – Marcel Mauss (1973) zauważył, że w ciągu niedługiego okresu czasu zmieniły się zasadniczo style pływania, chodzenia czy biegania. Np. sposób chodzenia w różnych kulturach, pokoleniach i profesjach jest przyjmowany w procesie socjalizacji bądź uczony świadomie i celowo przez rodziców, szkołę lub przyjmuje się na zasadzie mody (podobnie jest np. z trzymaniem rąk przy posiłku). „Techniki ciała” zmieniają się w zależności od typu i etapu rozwoju społeczeństwa, systemu wychowawczego, konwenansów, manier, mody i prestiżu. Natomiast pewne wartości posiadają w różnych kulturach odmienne definicje. Kulturowe znaczenie technik sportowych, uzasadnia wpływ subkultury sportowej na charakterystyczny dla współczesnych społeczeństw - sportowy styl życia; **3) Kontrola ciała** – regulatory cielesnych zachowań człowieka (normy) zależą od płci, wieku i pozycji społecznej. Konwenanse ściśle określają nawet odruchowe czynności, takie jak kichanie, kasłanie, płacz, śmiech czy wzdychanie. Niektóre pozycje ciała „wypada” eksponować, a inne nie oraz ważne są dystanse przestrzenne między ludźmi. Badania w tym zakresie mogą wskazać na problematykę kontroli społecznej i na kierunki przemian obyczajów czy stylów życia; **4) Ciało jako znak** – we współczesnych kulturach rozwiniętych istotnego znaczenia nabierają symbole wyrażone poprzez określone gesty ciała. Symboliczne walory zachowań somatycznych przesądzają również o wartościach wszelkich widowisk, w tym sportowych, charakterystycznych dla społeczeństwa masowego; **5) Sakralne właściwości ciała** – różne religie sytuują ciało na negatywnym biegunie świata profanum (jako zło), ale bardzo często awansuje ono do dziedziny sacrum jak np. ciało Chrystusa. Natomiast ciałom uczestników starożytnych igrzysk sportowych, przypisywano wartości instrumentalne (narzędzie sukcesu) i wartości autoteliczne (przedmiot czci i uwielbienia) (Krawczyk w: Dziubiński, Krawczyk 2011:150-155). **Wzory kultury fizycznej.** Każda grupa społeczna jest zainteresowana cielesnymi właściwościami swoich członków. Kolejne pokolenia społeczeństw współczesnych podlegają stopniowym przemianom stylów życia pod wpływem zmian w systemach wartości i powiązana z wzorami kultury fizycznej. **Ukształtowane w tradycji europejskiej wzory kultury fizycznej obecne są także we współczesnych stylach życia wszystkich pokoleń.** Dokonywane w obrębie kultury fizycznej wybory zależą od rodzaju i poziomu aktywności fizycznej, postaw wobec ciała, wieku, płci, wykształcenia. Już w początkach XX w. Florian Znaniecki wyróżnił sześć typów fizycznych, a jego teoria okazała się odporna na wpływ czasu i w dalszym ciągu znajduje praktyczne zastosowanie. Są to typy: **higieniczny** - społeczny wzór unikania choroby i ratowania się przed śmiercią, **geneonomiczny**

- społeczny wzór dbałości o genetyczną jakość następnych pokoleń, **obyczajowo-estetyczny** - społeczny wzór troski o wygląd zewnętrzny, **hedonistyczny** - społeczny wzór wykorzystania ciała jako fizycznej przyjemności, **fizyczno-uitylitarny** – społeczny wzór dbałości o ciało, jako narzędzie wytwarzania dóbr i obrony wspólnoty, **sportowy** - społeczny wzór doskonalenia ciała na potrzeby umownej rywalizacji (Znaniński 1973: 221-228). Natomiast Zbigniew Krawczyk sprowadza wzory kultury fizycznej do następujących typów: **wzór estetyczny** (człowiek dba przede wszystkim o wygląd zewnętrzny ciała poprzez odpowiednie zabiegi kosmetyczno-upiększające, stroje, stosowane diety, różne inne zabiegi oraz ćwiczenia fizyczne), **wzór hedonistyczny** (zainteresowanie człowieka sprowadza się do doznań smakowych, seksualnych i kinetycznych, traktujących ruch jako źródło przyjemności w postaci np. gier i zabaw fizycznych), **wzór ascetyczny** (człowiek deprecjonuje wartości cielesne i przyjmuje umartwianie się jako środek do osiągnięcia wyższych wartości), **wzór higieniczny** (to typ egzystencjalny, któremu towarzyszy walka z chorobą i śmiercią oraz typ uitylitarny świadomy negatywnych skutków zdrowotnych, związanych z intensywną pracą przemysłową oraz z potrzebami politycznymi i militarnymi), **wzór sprawnościowy** (człowiek traktuje ciało instrumentalnie i jest ono podporządkowane głównie celom praktycznym i militarnym, poprzez intensywne ćwiczenia fizyczne: profilaktyczne, kompensacyjne i korektywne), **wzór agonistyczny** (człowiek jest zainteresowany walką i współzawodnictwem oraz dąży do uzyskiwania jak najlepszych wyników) (Krawczyk w: Dziubiński, Krawczyk 2011:155-160).

Socjalizacja do kultury fizycznej.

Przyczyny uczestnictwa i nabywania kultury fizycznej. Człowiek uczy się kultury fizycznej w procesie życia społecznego i przyswajania kultury. Każdy członek społeczeństwa prezentuje określony poziom kultury fizycznej, w różnym stopniu w niej uczestniczy, posiada na jej temat określoną wiedzę, zna jej praktyczne przejawy, obowiązujące wzory, ideały czy wartości. To społeczeństwo, w którym jednostka się rodzi i wzrasta jest sprawcą zachowań w dziedzinie kultury fizycznej. Proces oddziaływania społecznego czyli nabywania przez człowieka różnorodnych kompetencji społecznych i kulturowych w obszarze kultury fizycznej możemy nazwać **socjalizacją do kultury fizycznej**. Do najważniejszych środowisk wychowawczych, w których dokonuje się **nabywanie kultury fizycznej** należą: rodzina, grupy rówieśnicze, otoczenie sąsiedzkie, instytucje wychowawcze (szkoła), kultura, w tym kultura fizyczna. Natomiast na proces socjalizacji do kultury fizycznej wpływają elementy, które przedstawia **model W. H. Sewella** (cechy osobowości jednostki, znaczenie innych i sytuacje socjalizujące)

(Dziubiński w: Dziubiński, Krawczyk 2011: 203-206). *Szkoła* jest jednym z instytucjonalnych kanałów rekrutacji do sportu oraz stanowi swoisty do niego przedsiomek, przez integrowanie działań rodziny, rówieśników i *nauczyciela wychowania fizycznego*. Ten natomiast, kształtując motywacje uczniów do sportu jest pośrednikiem między wychowankiem a klubem. Edukacja fizyczna poprzez zespołowe gry szkolne, począwszy od nauczania wczesnoszkolnego/zintegrowanego, jest również pierwszym instytucjonalnym etapem kształtowania postaw wobec kultury fizycznej i jej wartości (Tomecka 2012: 182). **Rodzaje socjalizacji do kultury fizycznej.** Wyróżnia się *socjalizację pierwotną* do kultury fizycznej (w rodzinie), a jej powodzenie zależy od przekazu *znaczących innych* (członków rodziny) oraz od tego czy zostanie odkryty *uogólniony inny* np., że uczestnictwo w kulturze fizycznej jest ogólnospołeczną regułą. Proces *socjalizacji wtórnej* do kultury fizycznej trwa przez całe życie i rozpoczyna się wtedy, gdy proces socjalizacji pierwotnej jest już mocno zaawansowany. Ten rodzaj socjalizacji odbywa się w ramach organizacji formalnych, takich jak szkoła, stowarzyszenie czy klub sportowy (Dziubiński w: Dziubiński, Krawczyk 2011: 210-212).

Kontrola społeczna w kulturze fizycznej.

Wpływ prawa, moralności i religii na kontrolę społeczną w kulturze fizycznej. Z uwagi na poszerzenie się kręgu uczestników i odbiorców, szczególnie na rynku sportowych dóbr, konieczne stały się precyzyjne uregulowania stosunków, wzajemnych zależności oraz zobowiązań w kulturze fizycznej. Dotyczy to głównie *instytucji prawa* – sport w wyniku jakościowych przeobrażeń przestał być sprawą „prywatną” (regulowaną wewnętrznymi prawidłami i zwyczajami), stał się ważną agendą współczesnego życia publicznego i szczególnej regulacji prawnej (np. prawo sportowe). Postęp instytucjonalizacji i profesjonalizacji spowodował wzrost skodyfikowanych przepisów regulujących działalność sportową (np. prawo karne, cywilne). Ludzi sportu obowiązują normy prawne, które dzielą się na cztery kategorie: *zakazy* np. zakaz stosowania przemocy w kontaktach z ludźmi czy wykorzystywania przewagi poza sportem, *przyzwolenia formalne* np. użycie przemocy w obronie koniecznej, *nakazy* (zalecenia) na podstawie których precyzowane są zobowiązania, *przepisy i ustalenia proceduralne* np. określenie sposobu dochodzenia praw, zasady egzekwowania zobowiązań. **Normy prawne w najwyższym stopniu wyznaczają ramy legalności działalności sportowej.** Zespół *norm moralnych* w kulturze fizycznej, podobnie jak w innych dziedzinach życia, dotyczy osobistego szczęścia i doskonałości jednostki, dobra ogółu oraz harmonijnego układu stosunków międzyludzkich opartych na *sprawiedliwości i*

wzajemnym zaufaniu. Naruszenia norm w sferze sportu dotyczą najczęściej niestosowania się zawodników do obowiązujących reguł i zasad przewidzianych dla danej dyscypliny sportu. Mogą to być naruszenia czysto formalne lub takie, które pociągają za sobą skutki w postaci np. uszkodzenia ciała, utraty zdrowia a nawet życia. W poprzednim (tradycyjnym) modelu sportowców obowiązywały ogólniejsze zasady postępowania, takie jak *normy religijne*. Zakazy i nakazy dotyczące członka określonej wspólnoty religijnej, miały na ogół postać nieskodyfikowaną i obowiązywały zawodnika zarówno w sytuacjach związanych ze sportem, jak i poza nim. W modelu współczesnego sportu, jak się wydaje, powyższe zasady są wciąż aktualne. Sposób społecznego sankcjonowania czynu zawodnika jest zależny od stopnia środowiskowej internalizacji w różnych systemach, a szczególnie w moralnym i religijnym. Konieczność stosowania się do wszystkich rodzajów norm powoduje, że sportowe uregulowania prawne mają przewagę w stosunku do pozostałych instytucji kontroli społecznej, takich jak moralność, religia czy obyczaj (Sekuła-Kwaśniewicz w: Dziubiński, Krawczyk 2001:223-226). **Zwyczaje i obyczaje w kulturze fizycznej** są widoczne jako pozautilitarne formy aktywności fizycznej z ukształtowanymi historycznie potrzebami ruchowymi człowieka. Cechy charakterystyczne dla społeczeństw wczesnohistorycznych i przedprzemysłowych uległy zmianom w sytuacjach życiowych ludzi współczesnych, którzy nie potrzebują tak wyćwiczonego ciała do pokonywania przestrzeni w poszukiwaniu środków egzystencji, ciężkiej fizycznej pracy czy obrony własnego terytorium. Wraz ze zmianą realiów życia nastąpił wzrost zainteresowania i konsumpcji w sferze sportu oraz w innych formach aktywności fizycznej i w różnych wymiarach (całorocznym, urlopowym, codziennym). Pojawiły się zmiany ideałów estetycznych (szczupła i muskularna sylwetka), a wraz z przyjęciem normy wysmukłego ciała, pojawiła się norma wysportowania i jej przejawy w *świecie mody, obyczajów rodzinnych* czy *zwyczajów kulinarnych*. Odpowiedni poziom sprawności fizycznej osiągnąć jest w obszarze czasu wolnego a nie, jak wcześniej w sferze pracy. Poza tym pojawiają się nowe *zwyczaje rekreacyjno-sportowe* w skali całego społeczeństwa, choć ich przebieg jest nierównomierny. Wśród kategorii społecznych, to **kobiety** w wyniku złożonych uwarunkowań, **głównie obyczajowych**, przez wiele lat pozostawały poza sportem i jemu podobnymi formami aktywności. Społecznym podłożem niechęci były normy obyczajowe, które zabraniały (zwłaszcza zamężnym kobietom) podejmowania jakichkolwiek innych form aktywności poza sferą domu i rodziny. Natomiast **konserwatyzm obyczajowy** związany z pojmowaniem roli kobiety w społeczeństwie jest w dalszym ciągu znamieniem naszych czasów. Funkcje społeczne zwyczajów i obyczajów w dziedzinie kultury fizycznej mają działanie antydewiacyjne i stabilizujące, chociaż istnieją

sprzeczności pomiędzy stabilizacją a potrzebą zmian w wyniku współczesnych wyzwań cywilizacyjnych (Sekuła - Kwaśniewicz w: Dziubiński, Krawczyk 2011:227-229). **Rola opinii publicznej w kształtowaniu postaw i zachowań wobec kultury fizycznej.** Opinia społeczna jest ostatnim składnikiem szeroko rozumianej kontroli społecznej i określana jako „**postać świadomości społecznej, która dotyczy zbioru poglądów szerokiej kategorii bądź grup społecznych na tematy aktualnie dla nich ważne, będące przedmiotem kontrowersji i budzące publiczne zainteresowanie**”. Do rozwoju opinii publicznej i nadania jej znaczącej roli w społeczeństwie przyczyniły się zasadniczo środki masowego komunikowania. *Na gruncie kultury fizycznej* opinia publiczna występuje jako: **1)** zespół poglądów, postaw, ocen i wartości reprezentowany przez osoby bezpośrednio związane z tą dziedziną; **2)** w ramach szerszego społeczeństwa np. nauczycieli i wychowawców młodzieży, lekarzy czy przedstawicieli nauki. W obu przypadkach do społeczeństwa transmitowane są ***poglądy i wartości ujawniane publicznie*** np. uzasadnienia ważności aktywności fizycznej w odniesieniu do zdrowia lub wartości typowych dla np. sportu, takich jak egalitaryzm, perfekcjonizm czy szlachetna rywalizacja. ***Funkcje kontrolne*** opinia publiczna realizują się poprzez dostarczanie jednostkom konkretnych norm i reguł postępowania, które są ważne społecznie z punktu widzenia współczesnych wyzwań cywilizacyjnych (Sekuła-Kwaśniewicz w: Dziubiński, Krawczyk 2011: 230-231).

Moralność a kultura fizyczna

Moralność jako swoisty instrument kontroli społecznej odnosi się do wszystkim dziedzin rzeczywistości społecznej, w tym do kultury fizycznej, która podlega regulacjom społecznym, prawnym, zwyczajowo-obyczajowym i moralnym. ***Moralność jest jednym z ważniejszych systemów normatywnych***, które społeczeństwo tworzy dla utrzymania ładu społecznego poprzez regulowanie współżycia społecznego. W odróżnieniu od innych systemów normatywnych na gruncie moralności mają zastosowanie jedynie sankcje ***uznania bądź potępienia*** ze strony opinii publicznej. Sankcje te mogą ulec wzmocnieniu w postaci ***indywidualnego sumienia***, o ile poszczególne jednostki zinternalizowały wartości i normy społeczne. Zagadnienia systemów moralnych obejmują: **1)** analizę obowiązujących norm; **2)** ich rzeczywiste funkcjonowanie ujawniające się w bezpośrednich zachowaniach ludzi. Od samych początków tworzenia się nowożytnego sportu postrzegano go jako wzorcowy przykład wcielania w życie wartości i zasad moralnych. Cenionymi społecznie wartościami były ***uczciwość, sprawiedliwość, odpowiedzialność, szacunek dla pokonanych, równość i***

solidarność społeczna, czy perfekcjonizm i bezinteresowność w działaniu, które z czasem stały się *uniwersalnymi wartościami sportu*. Jednak dynamiczne zmiany jakie dokonały się w sporcie pod wpływem nowych tendencji (np. absolutyzacji wyniku, komercjalizacji i profesjonalizacji) *spowodowało wyłonienie się wielu dylematów natury moralnej*. Panowało przekonanie, że sport wśród innych form aktywności ludzkiej zajmuje miejsce szczególne i nie było przypadkiem, że właśnie w sporcie narodziło się pojęcie swoistej reguły - *fair play*. Dodatkowo *tradycyjne teorie sportu i wychowania fizycznego* opierały się na założeniu, że systematycznie uprawiane ćwiczenia mają pozytywny wpływ na rozwój intelektualny, emocjonalny i moralny przyszłych adeptów sportu. Dziś wartości te są już mniej czytelne, a problematyka etycznego oddziaływania sportu na samych zawodników i odbiorców sportowych dóbr na rynku sportowych usług, jest często postrzegana w kategoriach *patologii społecznej* (Sekuła-Kwaśniewicz w: Dziubiński-Krawczyk 2011:234,239). Szeroko o związkach moralności ze sportem wypowiada się Jerzy Kosiewicz, który pisze m.in., że „**Kojarzenie sportu i moralności, przypisywanie regulaminom rywalizacji i gry sportowej jakiś szczególnych właściwości etycznych, jest kolejną chybioną próbą (...) dowartościowania aktywności sportowej**”. Ponadto zdaniem ww. autora nie można wykazać wyższości jednego zespołu wartości moralnych nad innym i w związku z tym mamy do czynienia z rzeczywistym *chaosem moralnym*. Natomiast *sportowcy* według Kosiewicza, *mogą być zwolnieni z tego typu dylematów moralnych*, bowiem wyznacznikiem ich postępowania są przepisy dotyczące danej dyscypliny, posiadające wydźwięk uniwersalny (Kosiewicz 2016:83). **Moralność w kulturze fizycznej odzwierciedleniem moralności społeczeństwa**. Już wiele lat temu Zbigniew Krawczyk zwrócił uwagę na to, że „(...) *moralne zachowania w sporcie determinowane są przede wszystkim stanem moralności społeczeństwa jako całości* i odbijają jego rozchwianie moralne, a (...) efekty wychowania moralnego do sportu i przez sport zależą głównie od edukacji moralnej w sensie globalnym” (Krawczyk 2000: 53). Z jednej strony kultura fizyczna jest częścią składową szeroko rozumianego społeczeństwa, a z drugiej dziedziną rzeczywistości społecznej względnie *autonomiczną*. Zatem proces funkcjonowania moralności w kulturze fizycznej ujmuje się z dwóch punktów widzenia: **1)** jako odpowiednich przemian norm moralnych w społeczeństwie i w kulturze fizycznej; **2)** swoistej dynamiki rozwojowej moralności tylko w kulturze fizycznej. Wyniki badań po 1989 r. (przemiany społeczno-ustrojowe) wskazują na *zmianę orientacji moralnych polskiego społeczeństwa w kierunku liberalizacji postaw i poglądów łączących się z moralnością*. Zmiany te wskazują na spadek zaufania społecznego dla **rygoryzmu moralnego** (dla sztywnego trzymania się moralnych zasad postępowania) i wzrost aprobaty dla różnych odmian **relatywizmu i permisywizmu**

(postawa przyzwalająca na łamanie bądź odchylenia od norm). Tendencja ta wyraźnie nasila się wśród młodszych niż starszych roczników (Jasińska-Kania 2002, Kiciński 2005 cyt. za Sekuła-Kwaśniewicz w: Dziubiński, Krawczyk 2011: 240). **Moralność sportowa a orientacja na sukces w kontekście reguły fair play.** W modelu tradycyjnym sport był interpretowany jako publicznie rozgrywany „dramat moralności pod kontrolą społeczną”, w którym szczególne znaczenie miały standardy dotyczące współzawodnictwa, współpracy i bezinteresowności, szacunku i tolerancji dla przeciwnika czy równości szans i uczciwości (Alt 1983, cyt. za Sekuła-Kwaśniewicz w: Dziubiński, Krawczyk 2011: 243). Spor współczesny, w którym ***zawodnicy stają się jego pracownikami a odbiorcy – konsumentami***, staje się spektaklem i traci siłę dramatu moralnego. Ponadto, zwiększył się pragmatyzm życiowy ludzi sportu i szerszych kręgów społecznych i na gruncie wyczynowej aktywności sportowej obserwujemy ***orientację na sukces sportowy***. Zatem najbardziej czytelnym przejawem współczesnego sportu jest ***prymat wartości materialnych i utylitarnych nad wartościami i normami moralnymi***, a filozofia sukcesu w sporcie pozostaje w opozycji do ideałów porządku moralnego, lansowanych przez tradycyjne teorie sportu (Dziubiński 1994, Krawczyk 1971 cyt. za Sekuła-Kwaśniewicz w: Dziubiński, Krawczyk 2011: 244). Poruszana tu problematyka **nie omija sportu olimpijskiego** wraz z jego naczelną zasadą *fair play*, bowiem to ten sam sport, tylko pokazany w nieco innej postaci, odświętnie celebrowanego co cztery lata widowiska – igrzysk olimpijskich. Początek trudności i negatywnych emocji dla międzynarodowego ruchu olimpijskiego jest związany z niechlebnymi wydarzeniami w postaci bojkotu igrzysk olimpijskich w Moskwie (1980) i w Los Angeles (1984) oraz z wycofaniem się z Coubertinowskiej idei amatorstwa i dopuszczenie do współzawodnictwa sportowców zawodowych (1984). Znaczący temat twierdzą, że od tego momentu rozpoczął się i nadal trwa proces, który znakomicie oddają słowa Kazimierza Doktora ***„od igrzysk olimpijskich do igrzysk biznesu”***. Pomimo trudnego również dla naszego kraju czasu (wprowadzenie stanu wojennego w 1981 r.), początek lat 80. to narodziny idei medalu ***„Kalos Kagathos”*** w Polsce. To prestiżowe i symboliczne wyróżnienie promujące byłych sportowców, którzy ***„wybitni w sporcie, okazali się równie znakomici w dokonaniach za metą”***. *Kalos Kagathos* to „Ludzie Medalu” – jednostki o osobowości wielowymiarowej, ukształtowanej na podbudowie ważnych społecznie wartości. To elita, która może być przykładem i kreatorem aksjonormatywnego świata dla przyszłych pokoleń, bowiem jak słusznie zauważa Kazimierz Doktor ***„godne przyszłe życie wymaga godnej i wszechstronnej osobowości”***. W sensie dosłownym *kalos kai agathos* oznacza po prostu „piękny i dobry”, ale nie tylko te dwa przymiotniki określają starogrecki ideał kalokagathii, łączący w sobie ***„jedność cnót rozumu, serca i ciała”***.

Człowieka wszechstronnego *kalos kagathos* dopełniają również takie przymioty jak: dzielność, szlachetność, mądrość, honor, uczciwość, doskonałość duchowa, sprawność fizyczna i właściwa **postawa etyczna w praktyce życia codziennego** (Tomecka 2019a: 637-653). Poglębionej i wieloaspektowej refleksji naukowej poświęconej **stuletniej tradycji idei fair play** w Polsce dokonali Marcin Czechowski i Jolanta E. Kowalska. Jak wskazują ww. autorzy powołując się na wyniki badań, **potwierdza się zjawisko odpływu zasady fair play ze sportu**. Równocześnie pojawia się postulat interwencji w postaci oddziaływań wychowawczych w procesie kształcenia np. trenerów i nauczycieli (Czechowski, Kowalska 2019). W moim przekonaniu i nie tylko, **to nauczyciel wychowania fizycznego**, szczególnie w dobie rozwoju koncepcji personalistycznej (humanistycznej) w wychowaniu fizycznym, potrafi i jest zobowiązany do krzewienia właściwych postaw etycznych, w tym idei *fair play*. W pierwszej kolejności jednak należy zadbać o właściwie ukształtowaną i wszechstronną osobowość samego nauczyciela wychowania fizycznego np. na wzór *Kalos Kagathos* w sporcie.

Kultura fizyczna w rodzinie

Funkcje, formy i typy rodzin. Rodzina to podstawowa mikrostruktura społeczna i ma dwie podstawowe funkcje: zapewnienie ciągłości biologicznej społeczności oraz przekazywanie dziedzictwa kulturowego. **Podział według F. Adamskiego** ze względu na: **1)** funkcje instytucjonalne: prokreacyjna, ekonomiczna, opiekuńcza, socjalizacyjna, stratyfikacyjna, integracyjna; **2)** funkcje osobowe: małżeńską, rodzicielską, braterską. **Klasyfikacje małżeństwa i rodziny:** **1)** liczba partnerów w małżeństwie: *małżeństwo monogamiczne, poligamiczne* (poligynia, poliandria); **2)** zakres wyboru małżonka: *endogamia, egzogamia*; **3)** typ władzy wewnątrzrodzinnej: *rodzina matriarchalna, patriarchalna, partnerska*; **4)** wzory dziedziczenia nazwiska, dziedziczenia i majątku: *małżeństwo matrylinearne i patrylinearne*; **5)** miejsce zamieszkania po ślubie: *małżeństwo matrylokalne, patrylokalne, neolokalne*. **Typy rodzin:** mała (nuklearna za T. Parsons) i duża (wielopokoleniowa), rodzina rozszerzona (związek rodzin nuklearnych), rodzina wiejska, małomiasteczkowa czy wielkomiejska lub rodzina chłopska, robotnicza, inteligencka, rzemieślnicza itp. **Przemiany rodzin** dokonują się z kilku powodów: uprzemysłowienia, urbanizacji, miejsca pracy oddzielnego od miejsca zamieszkania, pozycje i role w rodzinie straciły dawny układ zależności. **Cechy tworzące rodzinę:** wspólne mieszkanie, nazwisko, własność, ciągłość biologiczna, wspólna kultura duchowa (Podedworna 1999: 105-111). **Problematyka, znaczenie i konsekwencje kultury fizycznej w rodzinie.** Termin kultura fizyczna rodziny bywa stosowany zamiennie z terminem „sport w rodzinie”,

który jest w literaturze anglojęzycznej (ang. *family sport*) częściowym odpowiednikiem kultury fizycznej i nie do końca oddaje ideę samego zjawiska. Jak wskazują badania (Lenartowicz 2003, Kloeze 1998) *w cyklu życia rodziny wspólna aktywność sportowo-rekreacyjna dotyczy zwykle tylko rodzin z dziećmi w wieku przedszkolnym i szkolnym*. Na etapie rodzin z dziećmi starszymi, decydujące znaczenie *mają postawy wobec sportu samych rodziców i ich świadomość w zakresie potrzeb aktywności fizycznej własnych dzieci oraz wpływ rówieśników*. Równocześnie nie ma jednoznacznych dowodów na to, że poziom aktywności rodziców jest statystycznie skorelowany z tego typu poziomem aktywności wśród dzieci (Lenartowicz 2003). Do szeregu zmiennych, które warunkują miejsce kultury fizycznej w rodzinie należą: **1)** etap rozwoju ontogenetycznego rodziny; **2)** obecność lub brak dzieci; **3)** praca zawodowa (lub jej brak) małżonków; **4)** typy relacji między małżonkami (patriarchalne, matriarchalne, partnerskie); **5)** status społeczno-ekonomiczny rodziny; **6)** wielkość rodziny; **7)** kompozycja rodziny (dwoje rodziców lub rodzic samotny); **8)** obecność w rodzinie niepełnosprawnych członków; **9)** miejsce zamieszkania rodziny (Lenartowicz w: Dziubiński, Krawczyk 2011: 346-347). Rodzina wywiera największy wychowawczy i socjalizujący wpływ na postawy wobec kultury fizycznej w okresie dzieciństwa, a następnie wpływy te przejmują grupy rówieśnicze i szkoła. Badania nad socjalizacją do sportu (Greendofer 1983 cyt. za Lenartowicz 2011) wskazują również na rodzinę, jako największe i najbardziej trwałe środowisko socjalizujące, *szczególnie dla kobiet*. Znaczenie kultury fizycznej w rodzinie sprowadza się do pozytywnego wpływu na postawy i działania wobec wdrożenia m.in. do aktywnego stylu życia, ale z drugiej strony mogą wystąpić negatywne konsekwencje. Dzieje się tak wtedy, gdy *rodzice wymagają od dzieci zbyt wiele* intensywnego zaangażowania np. w sport i nie uwzględniają innych rodzajów potrzeb spędzania czasu wolnego. Może to zniechęcić dzieci do kontynuowania tego typu aktywności, podobnie jak *do aktywności fizycznej może zniechęcić traumatyczne doświadczenie w ramach szkolnego wychowania fizycznego*. Obecnie postawy i działania rodziców mają zasadnicze znaczenie dla rozwoju karier sportowych, bowiem to oni inicjują podjęcie przez dziecko treningu sportowego, opłacają zajęcia sportowe i trenerów, finansują wyjazdy sportowe i obozy szkoleniowe (Lenartowicz w: Dziubiński, Krawczyk 2011: 351-353) Współczesna aktywność i poświęcenie rodziców stanowi często podwaliny do osiągnięcia przez ich dzieci sukcesu sportowego. Jednak z drugiej strony, nie brak przykładów nadmiernej ambicji (często bez pokrycia) w tym zakresie rodziców i często uciążliwej eskalacji zaangażowania w procesie edukacji sportowej własnych dzieci. Bezspornym jest fakt, że *społeczne uczenie się postaw wobec sportu u dzieci*, dokonuje się najczęściej poprzez *obserwację i naśladowanie zachowań jakie wobec sportu prezentują ich rodzice*. M. Jarwis

przedstawia ten proces według wzoru: **uwaga** - syn obserwuje, jak ojciec żywiołowo kibicuje swojej drużynie, **zapamiętywanie** - syn zapamiętuje reakcję ojca na mecz, **odtworzenie** - syn żywiołowo kibicuje drużynie, **wzmocnienie** - ojciec nagradza syna pochwałą (Tomecka 2012: 176-178).

Kariera sportowa i sport w szkole

Karierę w sporcie zdefiniowała Barbara Krawczyk jako „proces osiągania i realizowania roli społecznej reprezentanta kraju, związanej z określonym, przypisanym do niej statusem” (Krawczyk 1983, s. 138). Jednak od tego czasu wiele się zmieniło i dziś możemy mówić o karierach zawodowych w sporcie oraz o sportowcach profesjonalnych (zawodowych). Do dziś najczęściej dyskusji, a zarazem kontrowersji budzi termin „zawód sportowiec”, mniej „sportowiec zawodowy”, z którym wielu utożsamia pierwsze pojęcie. Nie tylko w mojej ocenie takie podejście jest nieuprawnione, ale również Michał Lenartowicz zwraca uwagę, że zawód sportowca pomimo skomercjalizowania i sprofesjonalizowania w dziedzinie sportu nadal nie doczekał się pełnego formalnego uznania. **Ruchliwość społeczna** – termin określa zjawisko przenoszenia się jednostek i grup w przestrzeni społecznej, w tym przestrzeni społecznej i „polega na zmianie pozycji społecznej w tej samej zbiorowości lub też na przeniesieniu się do innej zbiorowości i zajęciu tam innej pozycji” (Szczepański 1970:497). Najważniejsze typy ruchliwości społecznej: **1) ruchliwość pionowa/wertykalna** - przechodzenie z niższych pozycji na wyższe lub odwrotnie – awans lub degradacja). W tym typie ruchliwości stosuje się *perspektywę międzypokoleniową* (zmiana miejsca w strukturze społecznej dziadka jako drobnego sklepikarza, ojca jako przedsiębiorcy i syna jako potentata finansowego); **2) ruchliwość pozioma/horyzontalna** – przechodzenie z jednej grupy (np. zawodowej) do innej bez istotnej zmiany pozycji społecznej (bez awansu lub degradacji) W literaturze przedmiotu wyróżnia się jeszcze *ruchliwość wewnątrzgeneracyjną* (zmiana pozycji jednostki w okresie od startu np. zawodowego do miejsca jakie zajmuje u schyłku aktywności zawodowej), *ruchliwość międzygeneracyjną*, w której porównuje się miejsce w strukturze społecznej zajmowane przez wnuków w stosunku do miejsc zajmowanych w tej strukturze przez ich dziadków i ojców (Walczak-Duraj, 2010:178,179). **Pozycja społeczna jednostki/status** określa m.in. możliwości konsumpcyjne i dostępność do danych dóbr, a w jej ramach mieści się pojęcie *społecznej pozycji osiąganey i społecznej pozycji przypisanej*. Wszystkie wyżej wymienione aspekty mają zastosowanie w **analizach ruchliwości społecznej w kulturze fizycznej**, w tym w sporcie np. migracje sportowców, awans w postaci sukcesu sportowego czy degradacja z

uwagi na sportowe niepowodzenie/porażkę. **Specyfika zawodu sportowca i kariery sportowej.** Współcześnie podział klasowo warstwowy jest dopełniany podziałem społeczno-zawodowym. Pomimo tego, że w ostatnich latach powstało wiele szkół o profilu sportowym różnych typów i na wszystkich poziomach edukacji, a ich liczba wciąż wzrasta, to nie należą one do systemu szkolnictwa zawodowego. Inaczej jest w przypadku szkół z innowacją e-sportową (uruchomienie klas e-sportowych), po ukończeniu których uczniowie legitymują się tytułem np. *technik informatyk z innowacją e-sportową*. Waga pracy wynika z jej roli pełnionej w organizacji życia społecznego. Praca jest najważniejszym czynnikiem stratyfikacji społecznej i zmian dokonujących się w zawodach i specjalnościach. ***Każdy zawód jest pracą, ale nie każda praca zawodem.*** Sportowcy profesjonalni, a głównie do tego rodzaju aktywności przygotowani są uczniowie szkół sportowych, wykonują pracę bez możliwości uzyskania kwalifikacji zawodowych. Ze zgromadzonych i publikowanych co dwa lata danych Głównego Urzędu Statystycznego w Polsce wynika, że ***systematycznie zwiększa się liczba szkół sportowych na wszystkich poziomach kształcenia*** z 127 w 2010 r. do 144 w roku 2016 oraz szkół mistrzostwa sportowego, których w roku 2010 było 68, a w roku 2016 już 131. Z danych statystycznych wynika również, że w roku 2016 we wcześniej wymienionych szkołach uczyło się prawie 72 tys. uczniów, a zainteresowanie tego typu szkołami systematycznie wzrasta (dane GUS). ***„Sportowiec” nie jest zawodem wyuczonym***, potwierdzonym uprawnieniami, kwalifikacyjnymi wymogami i realnymi świadectwami czy dyplomami. Na podstawie analizy w podjętym temacie ustalono, że sportowiec ***to zawód wykonywany na rynku sportowych usług, uprawiany stosunkowo krótko i oparty o praktykę sportowych zadań zawodowych.*** Można również przyjąć, że „sportowiec” to osoba wykonująca pracę w specjalności danej dyscypliny sportowej, na stanowisku pracy jako zawodnik w organizacji, którą jest np. klub sportowy. Natomiast ***kariery w sporcie*** mają uwarunkowania społeczno-kulturowe (indywidualne i środowiskowe), w tym motywacyjne: wejścia, pobytu i wyjścia z rodziny sportowej oraz można je opisać za pomocą wzorów ich przebiegu: **1) wzór ciągły; 2) wzór ciągły mieszany; 3) wzór skokowy mieszany; 4) wzór skokowy.** Z karierami w sporcie wiąże się zjawisko ruchliwości w przestrzeni społeczno-sportowej (poziomej i pionowej), a ***podstawowym kryterium przesunięć są osiągnięte wyniki i sukcesy sportowe lub ich brak*** (Tomecka 2009). **Podział sportu i miejsce sportu we współczesnej szkole.** Zbigniew Krawczyk uwzględnił podział sportu ze względu funkcje, środki oraz cele w jego złożonej, wewnętrznej strukturze i należą tu: **sport szkolny, sport wyczynowy** (kwalifikowany) i w jego ramach **sport amatorski** oraz **sport profesjonalny, sport masowy** oraz **sport osób niepełnosprawnych**. Innym według ww. autora jest podział sportu z wyróżnieniem czterech

zasadniczych modeli sportu, głównie w zależności od stopnia wpływu czynnika ekonomicznego: **1) sport w pełni amatorski** (występuje zazwyczaj w sporcie rekreacyjnym); **2) sport nie w pełni amatorski** (zawodnik otrzymuje różne formy wsparcia finansowego); **3) sport nie w pełni zawodowy** (zawodnik otrzymuje coraz wyższe gratyfikacje i jest zauważalny na rynku sportowych dóbr); **4) sport w pełni zawodowy** (zawodnik jest perfekcjonistą, co przynosi mu olbrzymie dochody) (Krawczyk 1997 cyt. za Tomecka 2019b:117). Kolejnym jest podział zaproponowany przez Zbigniewa Naglaka, który sport podzielił na dwie główne kategorie: **sport pełnosprawnych i niepełnosprawnych** oraz przyporządkował do nich **sport amatorski, zawodowy i rekreacyjny**. W następnej kolejności znajduje się podział na **sport klasyfikowany i nieklasyfikowany** i w jego ramach zostały uwzględnione takie czynniki, jak m.in. dostępność, poziom specjalizacji czy też czas uprawiania ww. (Naglak 2001 cyt. za Tomecka 2019b:117). Jeszcze innego podziału dokonał Wojciech Lipoński ujmując rodzaje sportu w 8 zasadniczych grup z zastrzeżeniem, że niektóre z dyscyplin można zaliczyć do więcej jak jednej z nich: **atletyka, sporty translokacyjne** (przenoszenie człowieka w przestrzeni przy udziale zwierząt lub środków mechanicznych), **gry boiskowe, łowiectwo sportowe, modyfikacje sztuki wojennej, sporty ludowe, sporty artystyczne** oraz **sporty samotnicze** (Lipoński 2001 cyt. za Tomecka 2019b:117-118). Można jeszcze dokonać podziały w interesującej nas dziedzinie na sporty olimpijskie i nie olimpijskie (Tamże, ss. 114-117). Po dokonaniu wnikliwej analizy podziału sportu, ale i wielu jego definicji w oparciu o różnych autorów, w moim przekonaniu **sport to zinstytucjonalizowana aktywność fizyczna, której celem jest osiągnięcie maksymalnych wyników sportowych w obszarze kwalifikowanej rywalizacji jedno i wielopodmiotowej oraz dążenie do perfekcji i mistrzostwa sportowego o charakterze walki z czasem, przestrzenią lub przeciwnikiem**. W myśl tradycyjnego rozumienia sportu aktywności intelektualne takie, jak np. szachy, gry karciane, automatyczne lub e – sporty **nie są sportem z powodu braku najważniejszego desygnatu, którym jest aktywność fizyczna**. Natomiast podobieństwa związane z rywalizacją, rynkiem pracy, pojęciem amatorstwa, systematycznością, oglądalnością, znaczącymi nagrodami finansowymi oraz dopingiem, **wydają się być wspólne dla sportu i e - sportu na poziomie profesjonalnym**. Jest możliwe, że w przyszłości te dwa dzisiaj rywalizujące o miano sportu światy połączą się w jeden – *Virtual Reality Games World* (Tomecka 2019b: 118-119). Współczesny **sport w szkole** funkcjonuje **najpełniej** w szkołach o profilu sportowym i szkołach mistrzostwa sportowego. W szkołach nie sportowych na wszystkich poziomach kształcenia występuje zjawisko rywalizacji sportowej i elementy dyscyplin sportowych w procesie edukacji fizycznej. Również w nowej podstawie programowej kształcenia ogólnego w

przedmiocie wychowanie fizyczne, **doszło do wyraźnego rozdzielenia profesjonalnych aspektów związanych ze sportem od aktywności o charakterze rekreacyjnym**, na korzyść tych ostatnich.

Prestiż i zaufanie społeczne do zawodu nauczyciela

Prestiż. Najbardziej pożądanymi przez przedstawicieli każdego społeczeństwa dobrami są: **bogactwo, władza i prestiż** (Sztompka 2010). Prestiż jest związany z uznaniem i szacunkiem społecznym dla jednostki lub grupy a najwyższą jego postacią jest sława. Pojęcie prestiżu jest często używane zamiennie z pojęciem **statusu społecznego** (pozycja społeczna) jako określonego miejsca w społeczeństwie. Fenomen prestiżu polega na tym, że „*można go mieć, nie mając wielkich pieniędzy ani własności*” i w tym kontekście trafnie brzmią słowa Alaina de Botton (2004:13,14) „*O osobie zajmującej ważną pozycję w społeczeństwie mówi się «ktoś», a o jej przeciwieństwie zaś «nikt»*” (Botton 2004:13,14). Znacząca poruszanej tu problematyki Henryk Domański słusznie zauważa, że „*tyle jest odmian prestiżu, ilu ludzi odgrywających różne role i uwikłanych w stosunki skłaniające do formułowania ocen*” (Domański 1999: 36). **Rodzaje prestiżu.** Najczęściej wymienia się cztery typy prestiżu: zinstytucjonalizowany, osobisty, pozycyjny i sytuacyjny. **Prestiż osobisty** jest wartością najczęściej obecną w myśleniu i zachowaniach ludzi, przypisywaną za osobiste przymioty, a są nimi cechy osób uzewnętrzniające się w bezpośrednich stosunkach (choć nie jest to warunkiem koniecznym). Pod wpływem osobowości pozostaje **prestiż pozycyjny** w wymiarze globalnym, a za jego wskaźnik w badaniach socjologicznych przyjmuje się prestiż wykonywanego zawodu. Aspekt pozycji społecznej oceniany jest na podstawie poziomu wykształcenia, wykonywanego zawodu, posiadanych własności oraz zamożności. W ramach prestiżu pozycyjnego wymieniany jest **prestiż lokalny i grupowy**. Pierwszy opisuje społeczeństwo w syntetycznych kategoriach, a drugi – pozycje zbiorowe, których źródłem są różne wspólnoty postrzegane jako całość, np. wyznanie, a wyznacznikiem bywa określona instytucja, np. uniwersytet o wysokiej renomie. Natomiast krótkotrwałość i przelotność to cechy charakterystyczne dla prestiżu zwanego **sytuacyjnym**. Każdy z wcześniej wymienionych typów prestiżu może podlegać instytucjonalizacji, zatem **prestiż zinstytucjonalizowany** wyznaczany jest przez sposób, w jaki okazuje się go innym. Opiera się na przymusie okazywania zewnętrznych oznak szacunku, a za nieprzestrzeganie zasad jego dystrybucji mogą być stosowane sankcje (Domański 1999: 36-46). **Prestiż zawodów** to „*ocena i sposób postrzegania przez ludzi wybranych profesji, a w szczególności ich użyteczności*”

i zaufania, jakim cieszą się w społeczeństwie” (Marshall 2006 cyt. za Tyl). Z przeprowadzonych badań wynika, że **nauczyciele oceniają prestiż swojego zawodu niżej** niż przedstawiciele innych zawodów, a do czynników wpływających lub nie na prestiż zawodu nauczyciela należą: **1)** daniem większości badanych, medialny wizerunek wpływa negatywnie na pozycję nauczycieli w rankingu zawodów; **2)** poziom zarobków nauczycieli także negatywnie wpływa na postrzeganie tej grupy zawodowej; **3)** wpływ wykształcenia na prestiż nauczyciela jest znaczny; **4)** warunki pracy nauczycieli raczej nie mają wpływu na postrzeganie profesji nauczyciela; **5)** protesty nauczycieli, dopominanie się tej grupy zawodowej o swoje prawa, negatywnie wpływają na odbiór środowiska nauczycieli w społeczeństwie; **6)** roszczeniowa postawa rodziców wobec placówek oświatowych i brak szacunku uczniów do nauczycieli to, zdaniem respondentów, najważniejsze determinanty obniżenia prestiżu zawodu nauczyciela. **Najwyższe pozycje** w hierarchii prestiżu przypisywano nauczycielom matematyki, fizyki, języków obcych i polonistom, a **najniższe nauczycielom w-f.** podstaw przedsiębiorczości, przedszkola i katechetom, tuż za nauczycielami klas początkowych, muzyki i plastyki (Tyl, UŁ). **Zaufanie społeczne.** Nie spadł poziom zaufania, jakim nauczycieli darzą Polacy (raport z międzynarodowych badań przeprowadzonych przez GfK Verein). Nie jest on jednak tak wysoki, jak w pozostałych krajach europejskich, których dotyczyło badanie. W 2018 roku nauczycielom ufało 78 proc. Polaków, tyle samo ile dwa lata wcześniej. **Nauczyciele zajęli oni 10. miejsce ex aequo z rzemieślnikami** na 32 badane profesje. Większym zaufaniem cieszą się m.in. nauczyciele w Rosji, Szwecji i Hiszpanii (<https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/trzy-czwarte-polakow-ufa-nauczycielom-to-najgorszy-wynik-w-europie,121020.html>) .

Zadanie zaliczeniowe

Przygotuj w grupie 4 osobowej prezentację, która będzie próbą analizy poruszanej wyżej i samodzielnie pogłębionej problematyki, w odniesieniu do przykładów z praktyki życia codziennego, a dotyczącego jednego z elementów składowych kultury fizycznej. Uwaga! Wybrane do prezentacji obszary nie mogą się powtarzać.

Piśmiennictwo

Literatura podstawowa:

1. Dziubiński Z., Krawczyk Z., (red.), *Socjologia kultury fizycznej*, AWF, Warszawa 2011
2. Karkowska M., *Socjologia wychowania. Wybrane elementy. Mechanizmy socjalizacji i edukacja szkolna*. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Łódź 2007.

3. Polakowska-Kujawa J., *Socjologia ogólna. Wybrane problemy*, SGH, Warszawa 1999.
4. Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
5. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1970,

<http://biblioteka.wnpism.uw.edu.pl/zasoby/Teksty/SzczepanskiElementarne%20poj%20c4%99cia%20socjologii.pdf>

6. Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 1999.
7. Walczak-Duraj D., *Socjologia dla ekonomistów*, PWE, Warszawa 2010.
8. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2010.

Uzupełniająca:

9. Broda-Wysocki P., *Wykluczenie i inkluzja społeczna. Paradygmaty i próby definicji*, IPiSS, Warszawa 2012.
10. Czechowski M., Kowalska J.E., *100 lat fair play w Polsce. Tradycje – dokonania – perspektywa*, w; Lipiec J. (red.), *Olimpizm polski. W 100-lecie Polskiego Komitetu Olimpijskiego*, PKOl, Warszawa 2019.
11. Domański H., *Prestiż*, Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, Wrocław 1999.
12. Hamer H., *Psychologia społeczna*, Dyfin, Warszawa 2005.
13. Jarwis M., *Psychologia sportu*, GWP, Gdańsk 2003.
14. Jacher W., *Więź społeczna w teorii i praktyce*, UŚ, Katowice 1987.
15. Kosiewicz J., *Moralność a sport*, MTNSoS, Warszawa 2016.
16. Kosiński S., *Socjologia ogólna. Zagadnienia podstawowe*, PWN, Łódź 1989.
17. Krawczyk Z., *Sport w zmieniającym się społeczeństwie*, AWF, Warszawa 2000.
18. Podedworna H., *Grupy i zbiorowości społeczne*, w: Polakowska-Kujawa J. (red.) *Socjologia ogólna. Wybrane problemy*, SGH, Warszawa 1999.
19. Robbins S.P., *Zachowania w organizacji*, PWE, Warszawa 1998.
20. Siewierski J., *Socjologia jako nauka o społeczeństwie*, w: Polakowska-Kujawa J. (red.) *Socjologia ogólna. Wybrane problemy*, SGH, Warszawa 1999.
21. Tomecka M., *Elita „Kalos Kagathos”*, w: Lipiec J. (red.), *Olimpizm polski. W 100-lecie Polskiego Komitetu Olimpijskiego*, PKOl, Warszawa 2019a.
22. Tomecka M., *Kariery sportowe a kariery zawodowe czynnych i byłych zawodników w hokeju na trawie*, J&G Gębka, Katowice-Gliwice 2009.
23. Tomecka M., *Socjalizacja a zespołowe gry sportowe*, w: Dziubiński Z., Jankowski K.W. (red.) *Kultura fizyczna a socjalizacja*, AWF, SOS RP, Warszawa 2012.

24. Tomecka M., *Sport w łańcuchu interpretacji*, w: Kosiewicz J., Małolepszy E., Mastalerz A., Organista N. (red.), *Filozoficzne i społeczne aspekty sportu i turystyki*, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. J. Długosza, PTNSoS, Częstochowa 2019b.
25. Tyl A., *Prestizż zawodu nauczyciela*, Uniwersytet Łódzki,
<http://dx.doi.org/10.18778/7969-026-8.07>
http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/28712/73-83%20Tyl_Prestiz%20zawodu%20nauczyciela.pdf?sequence=1&isAllowed=y
26. Znaniecki F., *Socjologia wychowania. Urabianie osoby wychowanka*. Tom II, PWN, Warszawa 1973.